

Gondolkodó Magyarok

TÁNCICS MIHÁLY

**SAJTÓSZABADSÁGRÓL NÉZETEI
EGY RABNAK**

Az előszót és a jegyzeteket írta, és a sorozatot szerkesztette Szigethy Gábor

Budapest: Neumann Kht., 2003

TARTALOM

Non admittatur! - Szigethy Gábor előszava

Sajtószabadságról nézetei egy rabnak

Előszó

Bevezetés

A cenzúra története

Az embernek természetében van közlekedni

Az embernek tökéletesülnie kell

A cenzúra legnagyobb bűn

Szózatok a sajtószabadság mellett s a cenzúra ellen

Lehet-e mégis eset, hol a cenzúra üdvös?

Mit mond a józan ész a sajtóról?

Hivatalbeliek, tisztviselők falun úgy, mint városban

A szabad sajtó minden általa történt hibát maga meg is orvosol

A szabad sajtó nem is véthet

Sajtótörvénynek a józan ész szerint nem lehet helye

Végszó

Jegyzetek

Non admittatur!

Szigethy Gábor előszava

Lehet gúzsba kötött kézzel imádkozni?

A sajtó szabadságáról, szólásszabadságról értekezni, írni, gondolkodni mindennapos a reformkorban; aki tollat ragad, tudja: igazát kimondani nehéz, olykor lehetetlen, mert éber cenzorok őrzik az államrend békességét, óvják gondolkodó felforgatóktól a nemzet nyugalalmát.

A cenzor néha elbóbiskol, néha jóindulatú: Kolozsvárott 1834-ben Méhes Sámuel engedélyezi Bölöni Farkas Sándor amerikai útikönyvének kinyomtatását, s csak amikor elkel a második kiadás valamennyi példánya, kap észbe a kormány: tiltaná a könyvet, de már késő – Bölöni a győzelem szerény öntudatával jegyzi naplójába: „azt hiszem, hatott a méreg, s a tiltással csak ingereltetik”.

Mások – elszánt előkelők, becsületes gazdagok – megkerülik a cenzúrát: Széchenyi István Stádiumát, Wesselényi Miklós a Balítéleteket 1833-ban külhonban nyomtatja ki. Rangos nevük a címlapon, de a hatalom felelősségre vonni – egyelőre! – nem meri, nem óhajtja őket.

Lázasabb indulatúaknak, kevésbé előkelőknek kevesebb a szerencséje: Táncsics Mihály Budapesti levelek című röpiratát a cenzor nem engedi sajtó alá, a kéziratot száz évre irattárba süllyeszti, s Kolozsvárott a megriadt Méhes Sámuel tiltó szóval akadályozza újabb Táncsicsmú megjelenését.

Szigorodnak az idők: Lovassyt, Wesselényit, Kossuthot véleményük kimondásáért perbe idézik, börtönbe zárják; a hatalomnak nem tetsző gondolatokat nem csupán leírni, kimondani, de meghallgatni is bűn. Szólni, hallgatni engedély nélkül – veszedelmes. Teleki László 1840. április 22-én a felsőtábla ülésén így fogalmaz: „világos előttem, hogy ugyanaz, mi eddigelé csak néhány polgártársaimat sújtotta, engem is fenyeget, s a közállomány minden egyes tagját – mert érzem, hogy egyesén elkövetett törvénysértés az egész polgári jólétnek rendíti meg alapját”.

Ha egy arisztokrata fél, mit érezhet a városi polgár, a falusi jobbágy, a föld nélküli nincstelen? Mire gondolhat a pennaforogató értelmiségi, amikor új világról álmodott álmait készül papírra vetni? S nem retteg-e mindenki, ha társaságában politikáról, államrendről bárki lázasabb szóval nyilatkozik? Ha Széchenyi István műve csak külföldön jelenhet meg, ha Bölöni Farkas Sándor roppant népszerű s akadémiai kétszáz arannyal jutalmazott könyvének olvasását kormányrendelet tiltja, ha báró Wesselényi Miklóst a hatalom börtönbe zárja, mert nyilvánosan politikai véleményt mondott, s *meghallgatta* mások véleményét, ha gróf Teleki Lászlónak van oka félni a felsőbbstől – mennyit ér alkotmányos szabadságunk? Ha azon keveseknek, a nemeseknek, akik az alkotmány sáncai mögül néznek farkasszemet Béccsel, sincs joguk szabadon szólni – őszintén s hittel lehet-e, szabad-e reménykedni abban, hogy Magyarország nem volt – de lesz!

„...mintha kút fenekén ülnénk...” – írja Széchenyi István 1835-ben.

Kút mélyéről nézve milyennek látszik az égbolt?

A pozsonyi diétán a szólásszabadságról vitáznak a követek, érvelnek, szónokolnak mellette, ellene.

A szólás korlátlan szabadsága – állítja Apponyi György – csak a felesleges politikai szenvedélyek felszítására alkalmas, és alkotmányos országunkban, hol erkölcsi kötelesség bízni kormányunk s uralkodónk bölcsességében, felesleges ártó indulatokkal, szabados szenvedélyekkel gátolni a kormány áldozatkész tevékenységét, hazánk s nemzetünk sorsát jobbító munkálkodását.

Szentiványi Károly indulatos ellenérve: olyan országban, ahol szólni és hallgatni csak a kormány engedélyével szabad, nem szabadosságtól, ellenkezőleg: korlátlan hatalomtól kell s lehet tartani.

Feliratok, leiratok: az országgyűlést berekesztik, új sajtótörvény nem születik, a cenzúra kötelekei valamelyest lazulnak.

De Táncsics Mihály és mások műveit a cenzor vörös ceruzája továbbra is olvashatatlaná karistolja, vagy éppen tiltja megjelenésüket. Non admittatur! Nem engedélyezem!

Szilárd a rend.

És Ráday Gedeon, Pest megye új követe 1843-ban a magyar nemzet szabadságára esküszik!

Milyen szabadságra? Kinek a szabadságára? Néhány ember privilégiumára, kutyabőrösök előjogaira? Nem Táncsics, aki először állítja: hazánkban a szabadság csupán néhányak kiváltsága! Felsőbüki Nagy Pál 1839. július 4-én a szólásszabadságról tartott beszédét Pozsonyban így fejezte be: „A mi constitúciónk privilégiumon alapul, s ennek védelmére ha mi fegyvert emelünk is, nem teszi azt a néptömeg. Erre nézve el lehet mondani, hogy a Burkus abszolutizmus a mi constitúciónkhoz képest republica.” De Nagy Pál higgadt szóval a rendet védi: jobbítani akarja. Táncsics indulatos: alkotmányunk szabadságnak álmodott nyomorult privilégium – mondja –, amit a felsőbbtség addig tart meg, amíg neki tetszik. Mit ér az ilyen szabadság? Nem csoda, ha a hatalom urai rettegnek a sajtószabadságtól, s hazug szemfogatással azt állítják: „Még nem értek meg az emberek arra, hogy jogokat és szabadságot adjunk nekik, azzal még most visszaélnének.” Táncsics fuldoklik a dühtől: nép, rövid pórázon! – ez a szabadság? S majd ha a felsőbbtség arra alkalmasnak ítéli a körülményeket, lazít a szíjon!?

Kormánypárti lapban, a Századunkban volt olvasható 1840. szeptember 14-én: „Derék, okos és *igazságos* kormánynak sohasem kell az írók *alaptalan* gáncsától tartani! Csak ott csíp a sós víz, hol sebes a bőr.” Szép bölcsesség ott, ahol valóban derék, okos és igazságos a kormány! Táncsics visszájára fordítja e szép bölcsességet, és teljes sajtószabadságot követel, mert ha nem derék, okos és igazságos a kormány – 1843-ban van oka így vélekedni a magyar felsőbbiségről –, a szabad sajtó azzá teheti. A sajtó szabadsága a szabadság lehetősége. Ha mindent, ha *az igazságot* meg lehet írni a hírlapokban, joggal félhet a leleplezéstől a suttyomban jövedelmet harácsoló falusi kisbíró, a kocsmában idejét fecsérő tanító, a pénzért ítélkező bíró, az öntelten erőszakoskodó városi poroszló, urasági hajdú, hatalmával visszaélő cenzor, bakó s minden rendű-rangú szolgálalkú államhivatalnok.

A hatalmaskodó, álszent fejedelemnek se lesz nyugodt álma: *derék, okos* és úgymond *igazságos* kormányáról a szabad sajtó hamar leszedi a keresztvizet!

A sajtószabadság mindenre gyógyír: „Ha a sajtó csak húsz esztendeig volna tökéletesen szabad, de mondom *tökéletesen* szabad (most még a földön tökéletesen szabad sajtó nem létezik), az egész mostani rendet felforgatná.”

Szent naivitás – mosolyoghat a bölcs és tapasztalt utókor.

De nem csupán a plebejus indulatú, lázas szavú Táncsics Mihály gondolta így!

Előkelő angol író, politikus a XVIII. század végén: „Adjatok bár a minisztereknek egy lekötelezett felsőházat, adjatok neki egy megvesztegethető s hajlékony alsóházat, engedjétek át nekik minden hivatalok betöltését, s bízjátok rájuk a nemzeti kincstárt: de hagyjátok meg nekem a sajtószabadságot, ezen emeltyűvel halomra döntöm a megvesztegetés egész épületét, s romjain a nép jogait s szabadságait építendem föl.”

A demokrácia őshazáját megjárt Bölöni Farkas Sándor 1834-ben: „Egy angol szónok azt mondta a parlamentben, hogy ha valaha tyrannus Angliában elnyomná is a népnek minden jussait, maradjon meg csak a nyomtatás szabadsága, s két esztendő alatt minden jussok vissza lesznek víva.”

Kossuth Lajos a Pesti Hírlapban, 1841. január 27-én: „Adjatok nekem bírákat, aminőket akartok – szólt egykor M. a marseilliek nevében –, legyenek hanyagok, legyenek részrehajlók, legyenek megvesztegetve, legyenek ellenségeim, nem bánom, csak azt engedjétek, hogy semmit se tehessenek máskint, mint a közönség szemei előtt.”

Tudták a hatalom urai, miért ragaszkodnak a cenzorokhoz.

Tudták az elnyomottak, miért követelnek sajtószabadságot.

A sajtó szabadsága: a szabadság lehetősége. Mert a cenzúra legnagyobb átka nem az, hogy elkészült műveket önkényesen betilt, kinyomtatott könyveket zúzdába küld, országhatáron veszelvényesnek minősített iratokat elkoboz. Gond, de megkerülhető. A rettentő veszély: születése pillanatában gyilkolja meg a cenzor a felszárnyaló gondolatot. A *non admittatur* árnyékában sok ember csupán azt gondolja, azt teszi, amit lehet, szabad, s nem amit tennie, gondolnia kellene. Arról gondolkodik, ami van, s nem arról, aminek lenni kellene. *Non admittatur* – és idő múltán elfelejtenek lángolva, merészen, önállóan gondolkodni az emberek: beletörődnek, beleszoknak a rabságba.

Népet nagyobb csapás nem érhet.

Táncsics Mihály 1843 tavaszán gúzsba kötött kézzel káromkodik, imádkozik: sajtószabadságot követel egy rab.

Sajtószabadságról nézetei egy rabnak¹

Előszó

Az írók előbb bevégezik nagy vagy kicsiny munkájukat, s aztán készítik az előszót: én ellenkezőleg cselekedtem. E folyó 1843. évi ápril 10-én Pest megye teremében és az udvaron sok nép csődült össze, követválasztás vala. Közakarattal választák Ráday² és Szentkirályit³. Ezeket tüstént megeskették, hogy a haza boldogítására fordítják minden tehetségüket. Az eskü szavai közül ezek különösen hatották meg füleimet: a nemzet szabadságát védelmezni fogják. Még nem olvastam és nem hallottam kézzelfoghatóbb szatírárt, mint az említett szavak. Hát van a magyarnak szabadsága? Magyarországot különféle népségek lakják. Minden tekintetben legkitűnőbb a magyar nyelvet beszélő népség. Ezen magyar népség egy töredékének bizonyos privilégiuma van, s ezt nemzet szabadságának nevezik. Ezen töredéknek képviselői országgyűlésre összegyűlnek, két, három évig lármáznak, s nem tudják kivíni, hogy magyarul értekezzenek egymás közt, hogy az ábécét magyarul tanulják, és szabadságról álmodnak. Elhatározám megmutatni, hogy a magyarnak szabadsága nemcsak nincs, de még a szabadság eszméje sem szülemlett meg náluk; mert midőn éj van, nappal nem lehet: a cenzúra éj, a szabad sajtó nap. Így született meg e napon az előszó; mi foglaltatandik a munkában, még nem tudom, csak az akarat van meg lelkemben.

Bevezetés

Mai időben majd mindenütt a politika van napirenden; minden egyéb háttérbe tolatik. És ez helyes; ez időkor a nép életének egyik leggyönyörűbb szaka, melyben elveszett szabadságát visszanyerni küzd, de éppen ez tanúsítja, hogy jelenleg szabadsága nincs, hanem csak lesz, ha lesz. Mondják, a szabadságért küzdeni szép, dicső (tapasztalásból még nem tudjuk, mert nem küzdöttünk, ugyanis egy kis üres lárma, mely közé a szabadság szó is vegyült, még nem küzdés), de a szabadságot élvezni még dicsőbb (nem volt részünk benne, tehát nem szólhattunk). Nem lesz helyén kívül itt egy kissé figyelemre méltatni, mit kell e szó alatt: *politika*, értenünk? Ha nem merjük kimondani, amit gondolunk, vagy amiről meg vagyunk győződve, politikával élünk; ha nem bátorkodunk, vagy helyesebben mondva, ha gyávák vagyunk jogunkat egyenesen követelni, politikával élünk, ha – sat. Csak ezekből is kiviláglani látszik, hogy a politika az igazság helyét foglalta el. Veszedelmes időszak! Ha találta egy-két férfit⁴, ki az igazságot ki meri mondani, azt ügyetlennek tartják: nem politikus, nem státus-férfit⁴, úgymondanak. Jog és szabadság gyávaságból eljátszva levén, ki ma azt meri mondani: attól, mit a természettől kaptunk, semmi *emberi teremtés* bennünket meg nem foszthat, nem

¹ *Sajtószabadságról nézetei egy rabnak* – nem sokkal Táncsics név nélkül megjelent munkája példányainak hazaérkezése után így írt egy, a könyvet támadó ismeretlen a szerző személyéről: „Nagyon esmeretlennek kell lenni az irodalommal, ki első átolvasására e munkának, szerzőjét el nem találja: nekem legalább nem kelle soká gondolkoznom.” (Felelete egy szabad polgárnak a Sajtószabadságról írt munkájára egy rabnak. Miskolcon, nyomtatta Csöglei Tóth Lajos. 1845. 5.)

² *Ráday Gedeon (1806–1873)* – ellenzéki politikus, országgyűlési követ, 1843-ban a Nemzeti Színház főintendánsa. Korábban a rajzolatokban (1837. II. 462. és 470–471.) Táncsics – Teszéri álnéven – élesen támadta Ráday grófot a jobbágyainak tett ígéret meg nem tartásáért.

³ *Szentkirályi Móric (1807–1882)* – liberális ellenzéki politikus, országgyűlési követ, az 1843-as országgyűlésen az ellenzék egyik vezető egyénisége.

⁴ *státusférfit* – államférfit. (lat.)

politikus. Ha attól, ki az önhaszon és okosság törvénye szerint szabadságunkat és jogainkat magára ruházni át elég ügyes vala, csak egy vonalnyi engedményt nyerünk, földig hajtva magunkat, mély jobbágyi alázattal megköszönjük: ez politika. Ki azt bátorkodnék mondani: azon szabadság, azon jogok, melyekből egy kis részt visszakaptunk, mieink valának; őseink gyávaságból áldozták föl; azokat mind visszakívánjuk; mégpedig nem is tartozunk megköszönni; mondom, ki így szólna, azt nemcsak politikusnak nem, sőt veszedelmes izgatónak, zendítőnek tartanák; ez a politika. – Azok, kik a nép szabadságát s jogait magoknak tulajdonították, az okosság szerint jól tettek; ha a barom önként odanyújtja nyakát, mért ne hágjon rá? Ez ugyan nem szép, nem keresztényi tett, szóval nem igazság, mert a mívelt ember még a barmot sem kínozza, de minek ma igazság, midőn politika azt igen jól pótolja? A XV. zsoltár 2. verse ugyan azt mondja: „Aki tökéletességben jár, igazságot cselekszik: és igazságot szól az ő szívében” – de ki az, ki tökéletességben jár? Ma mindenki csak politikában jár. Azt hiszem, a zsoltárista is csak vénségében mondotta ezt, mikor a világ gyönyörűségét kiürítette s előbb sok tökéletlenséget követett el maga is.

E kort, melyben élünk, átalakulás korának nevezgetik; mintha bizony az ember valami selyembogárként kukacból egyszerre bontakoznék ki. Az első ember óta maig örökös átalakulás volt, és tart addig, mikor az utolsó ember e földi pályáról lelép. Azonban néha az átalakulás egy kissé nagyobb zajjal jár. A teremtő ilyené alkotó az embert, hogy neme szüntelen fejlődésben legyen. Kik csak e kort tartják átalakulás korának, hatalmasan tévednek, s az embert, következőleg önmagukat nem ismerik. – Fokként fejlődik s tökéletesül a természetben minden, fokként kell tehát minden népnek, úgy a magyarnak is, fejlődnie. Néha a fejlődés akadályoztatik, de azért fejlődni meg nem szűnik, hanem valami más irányt vesz. Így történt a magyar néppel is. Hogy a nagyobb erő a kisebbet legyőzheti, oly igazság, mit senki kétségbe nem von, ha eszével él; tehát az erősebb az erőtlenebbet, ha érdekében van, fejlődésében is akadályozhatja; valamint másrésről a hatalmasabb a gyöngébbet, ha neki úgy tetszik, elő is segítheti. De megtörténhetik néha az is, hogy az elősegítés fonákul megy, s többet árt, mint használ. Legalább nálunk így akar menni, azonban még nem megy.

Vegyünk valami növényt például. Ennek föld, nedv, melegség és világosság szükségesek. Ha ezek a természettől megvannak, a növény hatalmasan díszlik, csak a gyomtúl kell tisztán tartani. De vonjuk el csak tőle akár a meleget, akár a nedvet vagy a földet, azonnal satnyul, s nemsokára elvész. Öntözhetjük mi, ha nincs földe, vagy ha egyszer a fagy beáll, el kell vesznie. Ha tehát e növény fejlődését siettetni akarjuk, csak úgy eszközölhetjük, hogy földét még mesterségesen is javítjuk, több nedvet adunk neki, s üveg által meg nagyobb melegséget bocsátunk rá – de sohasem segítjük elő, ha az említettem lényeges megkívántatókból csak egy is hiányzik. Vegyünk egy embert, fiatal embert, azaz gyermeket. Ennek az Isten minden földi lényektől megkülönböztetőleg jogot és szabadságot adott. Ha tehát e gyermek azzá fejlődjék ki, mivé kell, mire a természet rendelé, joga és szabadsága el nem vonathatik tőle. Vagy ha nagyobb erő mégis elvonja, a gyermek sohasem leszen azon férfiúvá, mivé természeti joga- és szabadságával bírva fejlődött volna; éppen úgy elsatnyul, elhitványul s elvész, mint a növény a neki szükséges meleg vagy nedv nélkül. Így van ez egész népekkel. Ha a népnek természeti joga és szabadsága meg nincs, akár mint mesterkélünk rajta, sohasem lesz, nem lehet azzá, mivé lennie kell vala. Ha legkényelmesebb fogházakat építünk neki, ha legüdvösb büntetőtörvényt alkotunk számára, ha selyembe és bíborba öltöztetjük, ha minden tudományt tölcserrel fejébe öntünk, szóval akármit teszünk vele, rabszolgacsorda lesz.

Az Isten némely oly tulajdonságokkal ruházta föl az embert, melyeket maga ha akarna is, nem rázhatna le, annál kevésbé képes őt más hozzá hasonló ember abból kivetkőztetni, ilyenek hogy: nevelkedik, megéhezik, megszomjazik, lát, hall, gondolkodik, okoskodik, beszél, nőszül, akar sat. Mindezek oly tulajdonságai az embernek, hogy természetével egyek. Még nem vete-medett ember azon képtelenségre, embertársának azt mondani: neked nem szabad úgy nőlni,

mint akarsz; benned nem szabad éhségnek támadni; neked csak úgy szabad megszomjúzni, mint én jónak látom; benned nem szabad nőszerési vágyak támadni, vagy csak úgy támadni, miként én helybenhagyom; mondom, nem találtattott ember, ki ily szörnyű bolondságot mondani jónak tartotta volna. Azonban oly tébolyodottak csakugyan találtak, kik azt mondják: neked nem szabad gondolkodni, beszélni, azaz gondolatodat közölni.

Valamint a megéhezésre szükségképp következni kell az evésnek, a szomjúságra az ivásnak, az akarásra a cselekvésnek sat.: úgy a gondolatra következni kell a beszédnek. Ha tehát valaki a beszédben akadályoztatik, az éppen oly rab s éppen oly kevésbé szabad, mint az, kinek enni, inni, aludni sat. nem szabad. Ebből azt hiszem eléggé világos, hogy cenzúra akadályozván beszédünkben, szabadok nem vagyunk, s a magyar nemes mégis szabadnak hiszi magát. Boldogok az együgyűek, mond az írás.

Természeti tulajdonságainktól, szabadságunktól és jogainktól (mert szabadság nélkül jog nem képzelhető) megfosztva levén, nem azzá fejlődünk, mivé kellett volna. Mesterkélve fennállhatunk ugyan egy ideig, de létünk tartós nem leszen, nem lehet; miként a növényé nem, melynek tenyésztésére és életére megkívántatóknak valamelyike hiányzik.

Míg és ahol cenzúra van, addig s ott teljes szabadság nem létezik. Aki pedig hiszi, hogy van, fogalma sincs a szabadságról.

A cenzúra története

Az őskorban nem létezett cenzúra. Gondolatot, érzést, tapasztalást szabadon közölt az ember nem egész a XV. század elejéig, midőn *hatodik* Sándor római pápa 1496-ban a cenzúrát kigondolta; utána X. Leó 1515-ben erősítette, s nemsokára a világi fejedelmek közül II. Fülöp spanyol király követte. Mikor kezdődött nálunk, nem volnék képes megmondani, de bármikor hozatott is be e gonosz, a magyar nemes szabadsága akkor megszűnt szabadság lenni, és gyalázatos privilégiummá fajult. Egyébiránt ha Ádám hozta volna is be, és tartana maig, én legnagyobb jogtalanságnak mondanám. Hazánkban csak a legújabb időkben emelkedett néhány szózat ellene. Ilyenek a barsi és gömöri e tárgyban fölíráások;⁵ Dessewffy József⁶ gróf

⁵ *barcsi és gömöri e tárgyban fölíráások* – az 1839–1840-es országgyűlésen a gömöri követ, Szentiványi Károly (1848-ban gömöri főispán) fogalmazott talán legélesebben a szólásszabadság kérdésében: „Azt mondja Esztergam vármegye követe, hogy a bírák függetlenségét nem lehet veszélyeztetni, s így őket felelet terhe alá vonni nem lehet veszedelmes következtetések nélkül; én azt mondom, hogy veszedelmes és igen veszedelmes, ha valaki parancsolja a bírónak azt, hogy milyen ítéletet hozzon, s ezen tekintetben a bírói függést igen veszedelmesnek tartom; de szinte veszedelmesnek tartom azon elvnek megállapítását, vagy csak kimondását is, hogy ha a bíró a törvényen keresztül-kasul jár is, őtet az elkövetett törvénytelenységért a törvényhozó test, hol minden hatalom központosul, ne vonhassa kérdőre. – Azt mondja továbbá azon követ, hogy a sérelem nem oly nagy, mint némelyek gondolják, miután a hűtlenségi s más egyéb perek a királyi tábla mint törvényes bíróság előtt indítottak; az igaz, hogy a királyi tábla törvényes bíróság, s nem is abban van a sérelem, mintha a királyi tábla törvénytelen bíróság volna, a királyi tábla in abstracto véve törvényes bíróság, de az a törvénytelenység, hogy az egyébiránt törvényes bíróság eleibe törvénytelenül terjesztődött a kereset, s az egyébiránt törvényes bíróság törvénytelenül ítélte. – Azt mondja végtére Esztergam vármegye követe, hogy ha a szólás szabadsága nem gátoltatik, a szabadosságtól félhetünk; őszintén megvallom, hogy a szabadosságtól nem félek ott, hol annak ellenkezőjétől, ti. korlátlan uralkodástól kell félnem.” (1839. július 3.)

⁶ *Dessewffy József (1771–1834)* – politikus, publicista, költő; Táncsics egy német nyelven megjelent, a sajtószabadság mellett állást foglaló írására hivatkozik. (Ueber Pressfreiheit und Büchercensur. Leipzig. 1831.)

separatum votuma⁷, mely az 1790-i országos biztosság véleményében jelent meg 1830-ban. Ilyen még: „El nem fogult elmélkedések a sajtószabadságról, a sajtó megszorításról és a cenzúráról.” Századunk 1840⁸. évi 71. és következő számaiban.

Az említett országos biztosság sajtótörvényt javasolt, mely azonban életbe nem lépett; a négy pontból álló törvény tartalma ez:

1. Nem szabad oly munkát kinyomni, mely a keresztény vallást sértené.
2. Mely Őfelsége személyét sértené, vagy a nemzet alkotmányát s az igazgatást megtámadná.
3. Mely a jó erkölcsöt rontaná.
4. Gyalázó és becstelenítő könyvek.

Vége mindenki előtt tudva van, hogy 1840-ben Budán a törvény ellen cenzúrai kollégium állítatott fel.

Céломhoz nem tartozik előadni, miként haladott más nemzeteknél a cenzúra, hol van szabaddabb sajtó, minő sajtótörvények léteznek, csak azt mondom, szabad sajtó a szó teljes értelmében sehol sincs, következőleg a nemzetek kisebb-nagyobb mértékben szabadságuktól s így jogaiktól is megfosztvák.

Néhány vagyonosabb nemesnek magának volt 1790 körül sajtója, de csak egy kemény parancsolat kellett, s a sajtók megszűntek. Ez megint tanúsítja, hogy a magyarnak szabadsága nincs, s az úgynevezett constitutiója⁹ nem egyéb, mint nyomorult privilégium, melyet az erősebb kormány csak addig tart meg, míg neki tetszik, s azért tart meg, mert jogszerűség színe alatt neki is igen hasznos. És ezt azon szempontból tekintve, hogy mindenkinek maga felé hajlik keze, éppen nem kárhoztathatom. Hiszen a népek szabadságuktól és jogaiktól megfosztottan nem fejlődhetnek azzá, mivé kellene: morális nagy nemzetekké, hanem nyomorult kalmárokká, kik előtt semmi szép, dicső nincs, csak az önhaszon. Ez politika s elromlott korunk szelleme.

Bírnak-e majd egykor a nemzetek szabadsággal és jogokkal, még most nem tudni, a később kor mutatja meg; én csak óhajtással és akarattal bírok, hogy egykor szabadok legyenek. Ha még soká így tart, attól félhetni, hogy a romlottság orvosolhatlan lesz, s e fajnak (néhány egyént kivéve) előbb ki kell halnia, s csak ezredek múlva támad új s igazi emberi nemzedék, mert hogy az Isten oly hitvánnyá teremtette volna e nemzet, hogy sohase legyen képes fölemelkedni, nem hihetem.

Ha e mostani emberekből még valaha dicső nemzeteknek kell lenni, az kétféleképp történik: vagy úgy, hogy a kormányok önként lemondanak azon szabadságokról és jogokról, melyeket a népektől elraboltak (de ezt politikájok tenni nem engedi, igazság pedig ott, hol politika van, nem képzelhető); vagy pedig a népek magok foglalják vissza. Ehhöz nem kellene egyéb, csak akarat; de az a baj, hogy a szabadságától és jogaitól megfosztott népek oly valamivé fejlődtek, kik akarni nem tudnak.

⁷ *separatum votum* – különvélemény. (lat.)

⁸ *Századunk* – El nem fogult elmélkedések a sajtószabadságról, a sajtó megszorításról és a cenzúráról. *Századunk*. 1840. 71., 72., 74., 77., 79., 84., 94., 95., 98., 102. és 103. számai. Aláírás: - E munka sok tekintetben Táncsics röpiratának forrása: a Táncsics által idézett némely szövegek (Fox, Sheridan, Rotteck, Welcker) itt jelentek meg korábban magyar nyelven.

⁹ *constitutio* – alkotmány. (lat.)

Az embernek természetében van közlekedni

Ki a közlekedést gátolja, a természet ellen bünt követ el. Közlekedés nélkül nem volna társaság, nem volna fejlődés; az ember állaton felül nem emelkedhetett volna. Isten úgy alkotá az embert, hogy szüntelenül tökéletesüljön, de közlekedés nélkül a tökéletesedés képtelenség volna. Erről a józan ész nem hagy kételkedni, de mivel józantalan emberek nagyobb számmal vannak, szükséges némelyeket elmondani.

Az Isten maga közlé velünk lelkét. Agyagot vőn, erejéből egy szikrát lehelt bele, s lőn élő ember; ez volt az első közlés. Azóta a férfiú közli erejét a nővel, és lesz belőle ember. Ez így van az egész természetben. Az őserő közlődik más anyagokkal, és támadnak új meg új lények, élők és élettelenek.

Az embernek sajátos közlési eszköze még a beszéd; ezzel, mennyire gyarlóságunknál fogva a nagy világnak kisdéd részét ismerhetjük, semmi más teremtvény nem bír; ezt Isten csak embernek adá. De valjon mért adá, hogy némák legyünk? – vagy csak azt beszéljük, mit a kormány jónak tart? Főlebb már mondám, hogy a beszédnek a gondolat után éppen úgy következnie kell, mint éhezés után az evésnek. Ez az emberi természettől el nem idegeníthető. Nézd a kisdedet, ha valami szokatlant lát, örömmel szalad társaihoz nekik elbeszélni, mit látott. Semmi sem képes benne e közlési vágyat elfojtani, mert hiszen ez természete, s ezen természetét csak Isten volna képes megváltoztatni. Vizsgálj az ifjat, kinek valami új tűnt fel, meg nem nyugszik, nem nyughatik, míg azt barátjával vagy szülőivel vagy bárkivel nem közölheti; ha valamiképp akadályoztatnék, a vágy azon mértékben nőne, amily nagy volna az akadály; ezen át kell törnie; sőt álmában is elmondja – ez természetében van, mellyel nem parancsolhat. Legyen öröm, legyen fájdalom, mit tapasztalnia kellett, a kebel le nem csillapul, míg érzését valamely emberlényvel nem közölhette. Nézd a férfiút, ki valamely eddig ismeretlent fődöz fel, mindent végbevisz, csak hogy felfődözését közölhesse. E vágy hozá létre a sajtót. Legyen az embernek indító oka önhaszon vagy akármí, mindegy, de közölnie kell, mert természetében van. Sőt néha előre látja veszedelmét, kárát, de véleményét s meggyőződését azért közli. Tudjuk, hogy vannak írók (ámbar igen kevesen), kik minden haszon nélkül, magokat megerőtetve áldozattal eszközlik munkájuk kijöhetését, mert a vágnak nem bírnak ellenállni. De minek erről hosszasan beszélni? – nem érzi-e mindenki magában, hogy nem közlekednie teljes lehetetlenség.

Minden tanítás, részvét, intés közlés által történik. A nagyobb rész az úgynevezett rendes tanítók önhaszomból, pénzért közlik tudományukat, de voltak és vannak férfiak, kik azt, mit tudnak, másokkal csupán azért közölték, mivel úgyszólva morális kötelesség parancsolta, belső ösztön készítette. Az üdvözítő Jézus azt, mit jónak tartott, másokkal közlőtte, az embereket önhaszon nélkül tanította, pedig mit teszen egyebet tanítani, mint véleményünket és meggyőződésünket másokkal tudatni? Miért írták az evangelisták Jézus tanítását, ha közlekedni természetükben nem volt volna? Ők csak nem akartak a könyvírásból élni. Az apostolok látták, hogy halálra kínoztatnak, mint nagy mesterük, ha hitüket közlik, terjesztik, de azért meg nem szűntek közleni, tanítani. Szókratész¹⁰ látta, hogy halál áldozata leszen, ha egyistenről meggyőződését terjeszti, de azért másképp nem tehetett.

Szóval státust vagy társaságot közlekedés nélkül képzelni nem lehet. Midőn az első négy, öt vagy tíz ember önbiztosítása végett társaságba lépett, előbb gondolataikat kellett egymással közleniök, mert némán, mint valami fajankók csak nem állhattak, különben egymással nem értekezve társaság köztük nem támadhatott volna. Legalább én nem képzelhetem, lehet, hogy a sajtó ellenzői másképp is tudnak társaságot alkotni. Minden közmunka, törvény, vallás csak

¹⁰ Szókratész (i. e. 469–399) – ókori görög filozófus; amikor nézeteiért perbe fogták, védte magát, s elítélése után nem élt a felkínált szökési lehetőséggel: emelkedett lélekkel itta ki a méregpoharat.

viszonyos közlekedés által létesülhetnek. Hogy közlekedni az embert természete ösztönzi, tanúsítandják e sorok is, melyek minden cenzúrának dacára napvilágra jönnek, sőt ha cenzúra helyett szabad sajtó létezne, talán sohasem születtek volna.

Az embernek tökéletesülnie kell

Ezt a tapasztalás eléggé bizonyítja. Más szóval fejlődnie kell. Tökéletesülnie kellene a természetnek kiszabott örök törvénye szerint, de valami megfajthetetlen esetről fogva az emberen a gyarlóság erőt vett, némely ravaszabbaknak sikerült magokat a gyarlók vezéréikül, fejedelmekül kiadni, és szabadságukat eltulajdonítani: a népek elaljasodtak és nem azon irányban fejlődtek, miként kellett volna, tehát csak némileg tökéletesedtek. De azon kívül, hogy az embernek természeténél fogva tökéletesednie kell, a szentírás is bizonyítja. „Monda az Isten: Teremtsünk embert a mi ábrázatunkra és a mi hasonlatosságunkra. Teremte azért Isten embert az ő képére.” Mózes I. könyv. I. rész 26–27. v.

Tehát hasonló volna az ember Istenhez? Mózes mondja, pedig neki hitelt kell adnunk, hiszen az ő szavai szentírásul vétetnek. Úgy de miben hasonlítunk hozzá? Testben nem, mert Istennek teste nincs, legalább még emberi szem nem láthatta, de a vallás is tanítja: az Isten csupa lélek, tehát lélekre nézve hasonlítunk hozzá. – Mózesnek jobban meg kellett volna határoznia, hogy miként értette Isten a hasonlatosságot? Valjon az első embernek lelke azonnal hasonlított-e teremtőjéhez, vagy csak majd akkor lesz hozzá hasonló, midőn végetlenül fejlődhető tehetségeinél fogva lehető tökélyre fejlődendett? Az emberinem már csak a mi időszámításunk szerint is (pedig némely keleti népek hússzor több évet is számlálnak) hatezer éves, és még nem mondhatnók, hogy az Istenhez hasonlít, inkább ragadozó állathoz. Azt kell tehát következtetnünk, hogy Mózes szavainak ez az értelme: az emberi lélek végetlenül tökéletesülhet úgyannyira, hogy egykor magához az Istenhöz hasonlít. Ha ez áll, pedig állnia kell, ha Mózes szavait szentírásnak vesszük: úgy az, ki a szellem vagy lélek tökéletesülését bármiképpen, de főképp cenzúra által akadályozza, egyenesen az Istenséget támadja meg, annak teremtési törvénye ellen szegül, s emberi természetünket akarja lerontani. Ám tegye, ha hiszi, hogy a természettel megbirkózhatik. De én azt hiszem, ha képes is egy ideig a szellemi tökéletesülést akadályozni, végre csakugyan mégis megtörik gyarló emberi ereje.

Még más bizonyítványa annak, hogy az embernek tökéletesülnie kell. Jézus a hegyen tanítván a népet, mondja: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok.” Máténál 5. r. 48. v. Ha az ember nem úgy volna teremtve, hogy fokként és szünet nélkül tökéletesülhet, képtelenség volna Jézusnak fölebbi mondása. A *legyetek* ige jövendőt fejez ki. Ha akkor már azok, kiket Jézus tanított, tökéletesek voltak volna, így kellett volna magát kifejeznie: *maradjatok* tökéletesek, mint mennyei atyátok. De nem is lett volna szükség őket mint tökéleteseket tanítani. Továbbá ha az ember tökéletes volt volna kezdetben, nem kellett volna megváltónak születnie, hogy a romlott embereket jó útra vezesse, mert a tökéletes ember rosszat nem tesz, nem tehet; hiszen már akkor Isten képe.

Úgy hiszem, ezekből világos, hogy az ember kezdetben nem volt tökéletes, és hogy most sem az, de hogy egykor majd lehet, természete mutatja, s Jézus mondásából is erősíthetni; mert ha az emberben nem volna tehetség mind inkább és inkább tökéletesülhetni, képtelenség lett volna Jézustól azt mondani: legyetek tökéletesek, tudniillik oly valamit kívánt volna embertől, mire képtelen. – Megmutatám, hogy az embernek természetében van közlekedni, gondolatait közölni, bebizonyítám, hogy az ember úgy van alkotva, hogy szüntelenül tökéletesüljön, s ha e kettőben valami vagy valaki gátolni bírja, bizony akkor az ember nem szabad.

A cenzúra legnagyobb bűn

Akár egyes ember gyakoroltassa, akár a népnek hatalmasabbjai tartják fenn a cenzúrát, eredménye mindegy. Nincs tett, mely mind a természettel, mind a keresztény vallással oly homlokegyenest ellenkezne, mint a cenzúra, mi a főlebbiekből kiviláglik, tehát nincs is bűn, mely vele nagyságra mérközhetnék.

Nem könnyen lehet valami kimerítőbbet mondani, mint ez: legyetek tökéletesek, mint mennyei atyátok; ez mind a nevelésre, mind a vallásra nézve mindent magában foglal mi szép, nagy, szent és dicső van. Isten pedig eleve az embert oly természetűvé alkotá, hogy tökéletesülhessen, sőt akarja, hogy tökéletesedjék; lehet-e hát valami gonoszabbat gondolni, mint a cenzúra, mely azt mondja: nem szabad tökéletesednetek? Egyes embert büntelen megölni, igaz, nagy bűn, de hiszen így csak teste öletik meg, lelke fennmarad, ha hiszitek vallástok tanait, ha pedig nem hiszitek és mégis a vallást akarjátok a cenzúra által sértetleníteni: akkor álnok farizeusok vagytok és képmutatók, pedig az írás mondja: „Jaj nektek, képmutató írástudók és farizeusok,¹¹ mert megdézsmáljátok a mentát, a kaprot, a köményt, és elhagyjátok, ami a törvényben fő dolog volna, az ítéletet, az irgalmasságot és a tökéletességet, ezeket kellene cselekedni.” A cenzúra nem egyes embert öl, hanem az egész emberiség lelkét öli, legalább szándékozik ölni, de testileg is milliókat öl; mert ki képes fölszámlálni, hány ember lett a cenzúra által elnyomott jog és szabadság nélkül nyomor áldozatja?! Bizony-bizony mondom, az ember esze eláll ha meggondolja, mennyire süllyedtek a népek, midőn ők magok fizetnek, magok adnak katonát a zsarnok kezébe, hogy őket nyomja.

És mit gondol az olvasó, a zsarnokot okolom-e vagy a népet? Ez utósót, mert ahol szolgálélek nincs, zsarnok nem támadhat.

Nem akarom állítani, hogy a cenzúrát mindenütt rossz szándékból hozták be, de hol a legbölcsebb fejedelem, ki éppen szabad sajtó nélkül képes volna legjobb szándékkal is azt vinni ki, hogy a cenzúra csak oly közlést nyomjon el, mely a polgári társaságra valóban veszedelmes s minden józan polgár maga is a könyvből kitörülne? Hogy tudhatja meg szabad sajtó nélkül a jó fejedelem, mily gyalázatosan élnek vissza fenséges nevével a gyarló cenzorok?

Azonban csak valljuk meg tartózkodás nélkül, még két fejedelmen kívül (porosz Fridrik¹² és II. József¹³) alig tudunk valakit említeni, kik a cenzúrát csak jó szándékból gyakorlották volna, sőt még e kettőnek is elég személyes gyarlósága volt.

Nem, nem, a kormányoknak nem az a célja, hogy cenzúra által a vallást, a moralitást oltalmazzák, hanem hogy a nép fel ne világosodhassék, hogy vele baromként bánhassanak.

¹¹ „Jaj nektek képmutató írástudók...” – Máté 23:23.

¹² *porosz Fridrik* – Frigyes Vilmos (III.) porosz király (uralkodott: 1794–1840); uralkodásának kezdetén felfüggesztette a szigorú könyvvizsgálati rendelkezéseket „A sajtószabadság a kormányra és az alattvalókra nézve legbiztosabb kezesség a hivatalnokok hanyagsága és rosszakarata ellen, kik e nélkül veszedelmes önhatalomra tennének szert. A sajtószabadság nélkül nem volna semmi eszköz, hogy az alárendelt hivatalok kötelelességsértéseit megtudhassuk. Azért is a sajtószabadság megérdemli, hogy minden módon elmozdítottassék és védelmeztesse.” (Századunk. 1840. 79. szám.) Táncsics tíz évvel korábban írott művében, a Budapesti levelekben II. Frigyes porosz királyt (uralkodott: 1740–1786) idézi, aki számos vonatkozásban enyhítette a cenzúrendeleteket. (Vörös Antal: Táncsics Mihály kiadatlan cikke a sajtószabadságról és a cenzúráról. Történeti Szemle. 1958. 55–57.)

¹³ *II. József (1780–1790)* – osztrák császár, magyar király; uralkodása idején minőségelvű cenzúra volt érvényben, s viszonylag nagy szabadság jellemezte a könyvkiadást és -terjesztést. A halála utáni években durván megszigorodó politikai cenzúra ellenében Kármán József már 1794-ben (A nemzet csinosodása) e minőségelvű cenzúrát hasznosnak és követendőnek ítélte, körülményeink között a legkisebb rossznak.

Vallásuk nincs, mert ha volna, az Isten és természet törvénye ellen a tökéletesedhetést cenzúra által nem akadályoznák.

Álatyáik ők a népeknek, kenyeret, legfőlebb még egy kevés húst és sört adnak nekik; azaz anyagi jóllétüket színlík elősegíteni, de tudniok kellene, hogy: „Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem Istennek minden igéjével, mely az ő szájából származik.” Máté 4. r. 4. v. Valóságos anyagi jólét lelki eledel nélkül nem képzelhető: csak a barom elégszik meg csupa szénával.

Keményeknek fogják sokan szavaimat találni, de igazat mondok; pedig a szentírásban van: „Kedvesek legyenek a Királyoknak az igaz beszédek; és az igazmondót szeresse a Király.” Példb. 16. r. 13. v. Ha nem igazat mondok, cáfoljátok meg beszédemet; akkor az, mit én hittem és tartottam igaznak, megsemmisül, s amit ti állítotok, lesz az igazság. Ha könyvemet konfiskáljátok¹⁴, azt nem tekintem cáfolatnak, sem senki a világon. A vágyat gondolatimat közleni sohasem fogjátok eloltani; mert azt Isten önté belém, ki hatalmasabb nálatok. „Halljátok meg figyelmetesen beszédemet, és a ti fületekbe vegyétek be, amit mondok. Mert ha az én dolgomat igazán megmondandom: jól tudom, hogy én igaznak találtatom.” Jób. 13. r. 17–18. v. Mindaddig béke és üdv az Isten földén nem leszen, míg csak egy is oly hatalmas találtatik, ki a nagy Isten remekművének, az embernek más irányt akar adni, mint amit neki teremtője adott. Az ég és föld előbb elmúlnak, hogy sem emberben a vágy megszűnik gondolatát minden eddig kitalált eszközök által közleni. Egyik ember agyában előbb kezd világosodni, mint másikéban, de világítani fog másoknak, és világítania kell, mert meg van írva: „A gyertyát is nem azért gyújtják meg, hogy a véka alá rejtse, hanem hogy a gyertyatartóra tegyék, és fényljék mindeneknek, kik a házban vannak.” Máté 5. r. 15. v.

Azt hiszem, ezekből kiviláglík, hogy a cenzúra legnagyobb bűn, de ha ki nem világlanék is, minden józan tudja. Ti, kik a kormánynál vagytok s a cenzúrai gépet mozgatjátok, bűnnek vesztetek, ha valaki nem bőjtől, ha szentegyházba nem megy, ha káromkodik, ha részegeskedik sat., holott ezáltal senkinek, sem embernek, sem Istennek nem vét; de bezzeg bűn ám cenzúra által a szabadságot és jogot elnyomni, s így milliókat szegénységre kárhozthatni. Szülőknek és előljáróknak nem engedelmeskedni bűn, állítjátok; én is azt mondom, ha a józan ésszel meg-egyező törvény szellemében parancsolnak; de micsoda bűn ez ahhoz képest, midőn önkényleg behozott cenzúra által a törvényt tapodjátok? Ti mondjátok, s én is mondom: bűn valakit megtámadni s vagyonát elrabolni, de mi e bűn ahhoz képest, midőn egész nemzeteknek minden boldogságát elraboljátok, mert van e jog és szabadság nélkül boldogság?

Bizony mondom, amely nemzet ezt orvosolni nem képes, az szentségteleníti a szabadság nevét. És amely nép nem arra törekedik mindenek előtt és minden erejéből, hogy tökéletes szabadsága legyen, hanem mindenáron csak a kalmárok bálványát akarja fölállítani: az nincs hivatva szerepet játszani.

Szózatok a sajtószabadság mellett s a cenzúra ellen

Sok szép szó elhangzott a pusztában, és még talán több fog elhangzani anélkül, hogy a cenzúra megszűnne, mert ahhoz nemcsak szó, hanem erős akarat és tett kívántatik. Igen, de szép tettekre képes férfiak csak a szabadság honában teremnek, néha azonban a nagy nyomtatás közben is. Hány ember ijedt vissza, midőn felülről rárivalkodtak? De vannak itt-ott erősebb idegűek, kik az igazságért mindhalálíg megküzdének, mert isteni vallásunk nagy mesterének szavai lelkesítik, ki a hegyen tanítva mondá: „Boldogok, akik éheznek és szomjúhozózzák az igazságot, mert ők megelégtetnek¹⁵.”

¹⁴ *konfiskálni* – elkobozni, lefoglalni. (lat.)

¹⁵ „*Boldogok, akik éheznek ...*” – Máté 5:6.

Porosz Fridrik mondá: „Müßte man nicht verrückt sein, um sich einzubilden, die Menschen hätten zu einem ihres Gleichen gesagt: Wir erheben dich über uns, weil wir Slaverei lieben, und geben dir Gewalt, unsere Gedanken nach deinem Willen zu leiten?“¹⁶ Blackstone¹⁷, egy híres angol jogtudós az angol törvényekről szóló kommentárban így nyilatkozik: „A sajtószabadság valamely szabad státusnak lényével legszorosabb összeköttetésben van. Minden szabad férfiúnak kétségbehozhatlan joga van gondolatit a közönség elébe terjeszteni; ezt megtiltani annyit tesz, mint a sajtószabadságot lerontani, minden gondolatszabadságot előítéletekre s egy magány ember önkényére bízni.” Welcker¹⁸, a Staats-Lexiconban.¹⁹ „A cenzúra és a sajtószabadság lerontása, különösen pedig a napi eseményekről szóló hírlapok és röpiratokra nézve a polgári és politikai szabadságnak legnagyobb sérelme.” Egy névtelen, következő című munkájában: „Über Pressfreiheit und deren Grenzen zur Beherrschung für Regenten, Censoren, und Schriftsteller”²⁰ mondja: „Az embernek szabadsága van minden fölött ítéletét kimondani, mi a természetben van. Ezen szabadság nélkül minden inkább volna az ember, csak ember nem. A felvilágosodás boldogság, de felvilágosodhatni-e a gondolatoknak szabad közlése nélkül? A felvilágosodásra ezek kívántatnak meg. 1. hogy az ember maga gondolkodjék. 2. hogy az ember eszét maga használja. 3. hogy az ember mindenütt a maga szemeivel lásson. – Azon igazság, mit az ember maga ismer annak, a) erősebb, b) biztosabb, c) tartósabb, d) megszeretteti az igazságot. – Azt közleni, amit tudok, a természet kényszerít; minden ember érzi magában ez ösztönt. Úgy vagyunk vele, hogy midőn valami új igazságot fődözünk föl, mintha szívünk meg akarna repedni, ha azt másokkal nem közölhetnők. Isten ezen eszközt választá az emberiség boldogítására. De hogy is volna másképp lehetséges? Melyik jogát sértené meg az embernek, ha a könyvben istentagadás volna is? Akadályozza-e az ily munka az embert abban, hogy éljen; hogy lélekezék; hogy beszéljen; hogy közlekedjék? Hiszen senki sem kényszerítették azt olvasni. – Minden gondolkodó és érző lényeknek legdrágább kincse a szabadság. Ezzel bírni boldogság, nélküle nyomor. Szabadság nélkül minden öröme és javak megkeserednek. Add az ifjúnak Krózus²¹ kincseit, a világnak minden hatalmát és méltóságát; helyezd őt Sardanapal²² kéjzönébe akarata és önválasztása ellen: sorsát átkozni fogja.”

Welcker a badeni jegyzőkönyvnek a sajtóról szóló traktátusából ilyeneket közöl: „A szabad szóolás tartá meg a trónokat s tartja fenn a békét, midőn oly szerencsétlen rendszabásokhoz nyúlni a fejedelmeket nem engedé, milyenek a Stuartokat és Bourbonokat a trónról kétszer leverték s nyaktilóra vitték, Portugáliában és Spanyolországban azon despotizmust alapíták

¹⁶ „Müßte man nicht... ” – „Nem kell-e örültnek lenni ahhoz, hogy beképzeljük magunknak, miszerint az emberek azt mondták volna egy hozzájuk hasonlónak: mi magunk fölé emelünk téged, mert mi szeretjük a rabszolgaságot, s hatalmat adunk neked arra, hogy gondolatainkat a te akaratod szerint vezesd.” (ném.)

¹⁷ Blackstone, William (1723–1780) – angol jogtudós; híres és nagy hatású műve a *Commentaries on the laws of England*. (Kommentárok Anglia törvényeiről. 1765–1769)

¹⁸ Welcker, Karl Theodor (1790–1869) – ellenzéki német jogtudós és politikus, lapszerkesztő; 1830-ban követelte a sajtószabadság bevezetését. 1832-ben az általa alapított és szerkesztett szabadelvű lapot betiltották.

¹⁹ *Staats-Lexicon* – Karl von Rotteck és Karl Theodor Welcker szerkesztésében megjelent lexikon. (Altona. 1834–1849.)

²⁰ „Über Pressfreiheit...” – A sajtószabadságról és annak korlátairól uralkodók, cenzorok és írók számára megszívlelésül. (ném.)

²¹ Krózus – Lüdia mesés gazdagságú utolsó királya, uralkodott i.e. 560–546

²² Sardanapal – elpuhultságáról közmondásossá lett legendabeli asszír uralkodó.

meg, melynek következése szinte revolúció és trónfosztás volt. Nem, a szabadelműek és a szabad szó mindig fenntartják a hitet, hogy a törvényszerű rend fenn fog állni. Az ő szabadelmű törekvésök az, mely az ellenhatásnak és revolúciónak útját állja. – Mint tudva van, nem a szabad sajtó, hanem annak elnyomatása okozta Franciaországban, Spanyolországban, Portugáliában és Olaszországban a revolúciókat. – – Így tudjuk mindnyájan, hogy a júliusi revolúció²³ következtében Németországban is békétlenségek támadtak, s pedig nem ott, hol szabad sajtó vala, hanem hol az elnyomatott. – – Még mindnyájan örömmel emlékezünk ama boldog időre, midőn Badenben a szó szabad vala, hol eleinte tényleges, aztán törvényes sajtószabadság uralkodott. Örömmel emlékezünk rá, hogy azon időben és mielőtt azon szomorú hang megkondult, hogy a sajtótörvény eltöröltetett, az egész országban törvényesség, a fejedelem iránti hűség és rendszeret jelentkezett. De tekintsünk Európa minden népeire! Nem a szabad szólás-e mindenütt az, mi a békét megalapítja és csodálatosképpen fenntartja? (Itt a protokoll nagyon téved, midőn azt hiszi, Európa minden népeinél van szabad szólás. Sőt én azt mondom, egynek sincs.) Nézzük Belgiumot, annak élénk, ingerlékeny népét. – Ott, éppen azon országban, mely revolúciói vulkánon alapul, de népfelség van, a legkorlátlanabb sajtószabadság uralkodik, anélkül hogy egyetlenegy sajtópör adta volna elő magát. – – A szabad sajtó Kolumbus tojása; ez oldja meg a kérdést: miként lehet szabadságot, békét és polgári rendet egyesülten fenntartani. A szabad sajtó az, mi békés úton vezet a műveltség magas fokára és szabadságra: ellenben annak elnyomatása az, mi tirannizmust és revolúciót teremt.” Ezen traktátus így fejeztetik be: „Ne tartson engem senki azon szűkkeblűnek, ki azt higgye, hogy a szabadság végre is elvész. Nem, valamint meg voltam arról győződve, hogy a rhénusi szövetségből²⁴ támadt despotizmusnak meg kell buknia, hogy Franciaországban az idegen szuronyokkal eszközlött restauráció fenn nem állhat, s hogy Spanyolországban és Portugáliában az elnyomott szabadság örökké porban nem marad: éppen oly bizonyosan tudom azt is, hogy a mi nagy német hazánkban a szabadság győzni fog. De úgy fog-e győzni, hogy fejedelmi házaink fennmaradjanak, vagy pedig véres revolúciónak zajos útján vagy végre idegen hatalmak beavatkozása által? Győzedelmeskedik-e szabad sajtó által kiegyengetett reform útján, vagy győzedelmeskedik a felforgatás útján, hová az igazságnak elnyomatása vezet, ez a kérdések kérdése.”

„Minden státus – mond Hertzbert²⁵, II. Fridrik minisztere –, melynek tettei bölcsességen, erőn és jogosságon alapulnak, nyilvánosság által mindenkor nyer; nyilvánosság csak azoknak veszedelmes, kik homályos és alattomos utakon járnak.”

*Fox*²⁶: „Minden sajtók által sem lehetne azon jótéteményeket leírni, miket az emberiség a szabad sajtónak köszön.”

Welcker: „Azok, kik a cenzúrát csak azért óhajtanák, hogy csupán a rosszat nyomja el, bolondságot kívánnak, mert sajtószabadság nélkül sohasem tudhatni ki a rosszat.”

*Sheridan*²⁷: „Adjatok bár a minisztereknek egy lekötelezett felsőházat, adjatok neki egy megvesztegethető s hajlékony alsóházat, engedjétek át nekik minden hivatalok betöltését, s

²³ *Júliusi revolúció* – 1830. július 27–29.: tüntetések, véres utcai harcok Párizsban; a reakciós X. Károly király helyét a trónon a liberális polgárkirály, Lajos Fülöp foglalja el.

²⁴ *rhénusi szövetség* – Rajnai szövetség (1806–1813): a német államok – Poroszország, Ausztria, Braunschweig és Hessen kivételével – Napóleon által létrehozott rövid életű szövetsége.

²⁵ Hertzberg, *Ewald Friedrich* (1725–1795) – porosz államférfi, levéltáros, publicista; 1763-ban II. Frigyes kinevezi második államminiszternek, később külügyminiszter.

²⁶ *Fox, Charles James* (1749–1806) – liberális ellenzéki angol politikus, nagy hatású szónok.

²⁷ *Sheridan, Richard Brinsley* (1751–1816) – angol író, politikus, kiváló szónok.

bízzatok rájuk a nemzeti kincstárt; de hagyjátok meg nekem a sajtószabadságot, ezen emeltyűvel halomra döntöm a megvesztegetés egész épületét, s romjain a nép jogait s szabadalmait építendem föl.” A mi törvényhozóink egy kissé megfontolhatnák e mondást, de általában minden publicistáink tanulhatnának belőle, főképp azok, kik az egymásutánt szüntelen emlegetik. Az egymásutánról talán más alkalommal.

*Rotteck*²⁸: „Minden értelmes nép minden próbát a sajtószabadság elnyomására, mint annak ki nyilatkoztatását, hogy a nép jogatlanná fog tétetni, az iszonyatnak sikoltásával fogad, s készül legszentebb palládiumának védelmére minden jogszerű eszközökkel.”

De minek tekintélyekkel állni elő, hiszen éppen a tekintélyeknek vagyunk rabjai. Félre tehát itt minden auktoritással, a józan észet kérdezzük meg, ez biztos úton vezet.

Lehet-e mégis eset, hol a cenzúra üdvös?

Az én eszem nem képes olyat gondolni, tehát erről nincs mit szólnom.

Ha látszik is, hogy gyakorlatban vagy inkább a politikai világban néha még a legliberálisabb férfiak is jóváhagyják, midőn egy vagy más vélemény elnyomatik, azért nem következik, hogy a cenzúra azon esetben üdvös; mert ha azon elnyomott vélemény el nem nyomva okozott volna is valami bajt, más részről azon okozott baj nagy tanúságul lett volna, mely tanúság kétségen kívül többet fogott érni, mint az elhárított baj. – Mit a sajtó által a szabad ember vét, azt ugyanazon sajtó által másik szabad ember jóváteszi. – Ha egyiknek véleménye rossz vagy ártalmas, a másiké jó, ez a súlyegyent, a közélet örökké fenntartja. – A cenzúra azért sem állhat fenn, mivel amit ma eltilt, holnap vagy holnapután megengedi, tehát nincs igazság-alapja. – A cenzornak ha megengednők is a cenzúra hasznosságát, az egész nemzet közt legtudósabbnak, legnagyobb értelműnek kellene lennie, hogy minden munkát igazságosan cenzúráljon, de miként tudhatni meg szabad sajtó nélkül, hogy ő a legtudósabb ember? –

Hogy a vélemény, mit nemcsak a cenzor, hanem sok más is rossznak tart, valóban rossz-e, nem tudhatni meg; csak akkor volna az rossz, ha a társaságnak minden értelmes tagjai annak tartanák; de igazán véve a vélemény nem is lehet magában rossz, mert még nem ártott senkinek, mivel nem volt közölve; sőt közölve sem olyan az, mint valami mérég; mert ez azonnal megöli azt, ki beveszi, de a véleményt ha beveszi is valaki, azért semmi baja sincs. – Nem az veszedelmes a társaságnak vagy kormányának, mit nyilván kimondunk, hanem az, mit alattomban forralunk, tehát a cenzúra haszontalanság. – Az ember szabad, de szabadságát csak nyilatkozványa és cselekedete által tüntetheti ki; ha ezekben a cenzúra gátolja, nem mondhatja magát szabadnak. – A cenzúra sem földi, sem mennyei boldogságunkra nem szükséges, mert én azt hiszem, az ember nem boldog lehet valami meghatározott forma szerinti religio²⁹ nélkül is. Hiszen ehhez tiszta lelkiesméret és egészség kívántatik csak, márpedig lelkiesméretem nem a religióbul, hanem jó cselekedetemből ered. Tekintsünk csak körül, az ember nem azért dolgozik, hogy mennyországba jusson és hogy pokolba ne szálljon, hanem mivel természete úgy kívánja, mivel élnie, ruházkodnia s néha mulatnia is kell. – Ha az emberi társaság magának oktanul cenzúra által esztét meg nem köti, hanem szabadon fejlődik, nem lesz ok félni a veszedelmes könyvektől, mert a kifejlődött, kimívelt emberi ész csak jó könyveket szül, és ha mégis találhatik egy-két gyarló, azokon csak sajnálkodni fog a

²⁸ *Rotteck, Karl W. Rodecker von (1775–1840)* – szabadelvű német történész, jogtudós, politikus, lapszerkesztő; Welcker barátja és munkatársa, együtt harcolnak a harmincas évek elején a sajtó szabadságáért.

²⁹ *religio* – vallás, hit. (lat.)

társaság. A cenzúrának semmi köze a valláshoz; a religio dolgában magára kell az embert hagyni, eszének szabad menetelt kell engedni, majd csinál ő magának religiót. De ki is hatalmazott valakit föl, vagy ki tette valakinek kötelességévé, hogy az én mennyei boldogságomról gondoskodják? Hát mire adta volna Isten eszemet, azért, hogy hasznát ne vegyem? – Az egészben, mit vallásnak mondunk, fő dolog a lélek halhatatlansága; erre senki meg nem taníthat, magának az embernek tulajdon ereje által kell azon eszmére vagy igazságra fölemelkedni; szóval én nem képzelhetek esetet, hol nekem a cenzúra akár földi, akár égi boldogságomra segédkezet nyújtana.

Mit mond a józan ész a sajtóról?

A valódi józan ész ugyan mindenütt és mindenkor egyet mond, tudniillik, hogy: ember embertől azt meg nem tagadhatja, mit neki a természet adott, de mivel az is józan ésszel áll elő, ki a cenzúrát gyakorolja, e tárgy iránt tehát előbb tisztába kell jönnünk. „Hogy a hatalmas a gyöngébbet szabadságától megfossa, érdeke hozza úgy magával, márpedig a józan ész tanácsolja, hogy ki-ki tulajdon érdekében munkálkodjék”, mond a hatalmas, ki a gyöngébbet elnyomja. Csak ebből is kiviláglik hát, hogy a józan ész ezer- meg ezerféleképp, ki-ki a maga haszna és érdeke szerint magyarázza, módosítja. De kérdezzük, józan ész-e az, midőn valaki mondja; neked nem szabad beszélned, vagy csak úgy szabad beszélned, mint én akarom. Az igazi józan ész azt mondja: hogy az ily kívánat bolond kívánat, tehát nem józan ész sűgja. Másik azt mondja: ti azért vagytok, hogy az igát húzzátok, hogy nekem izzadjatok; nektek nincs jogotok, hanem csak kötelességetek irántam; én úr vagyok, ti pedig szolgák, ezt sűgja nekem a józan ész, mert azt csak senki sem tagadja, hogy könnyebb úrkodni, mint szolgailag a jármot húzni. Az igazi józan ész megint azt mondja, hogy ez nem józan ész szerinti cselekedet, hanem zsarnoki önkény volna. Így lehetne a példákat végtelenül folytatni – s mindenkor, minden tétova nélkül azt felelnők rá: az nem józan ész. Tehát kell valami olyannak lenni, mit mindenki jóváhagyni kénytelen; igen, valamint ezt nem tagadhatja képtelenség nélkül senki, hogy kétszer kettő négy, éppen úgy van a józan észre nézve is valami oly biztos – de mit bonyolítgatom a dolgot; a józan ész maga az örök igazság. Éppen ez nem engedi, hogy kétszer kettő ne négy, hanem öt vagy más legyen. Ez azon rész, melyet Isten belénk lehelt. Ha tehát beszédem folytában néha *igazság*, máskor *józan ész* kitévelt használok, ezeket az olvasók szinonimumoknak³⁰ vegyék, mert én a kettőt nem bírom megkülönböztetni. A józan ész szerint egyik ember csak úgy teremtménye Istennek, mint a másik. Egyik a másik fölött elsőbbséggel nem bír, mert az Isten csak egy embert teremtett; milyenné alkotó az elsőt, olyan a többi mind, ki tőle származott. Míg tehát valaki azt be nem bizonyítja, hogy egyiknek több szabadságot kölcsönzött Isten, mint a másiknak, addig amellet maradok, hogy az emberek egyenlő szabadsággal bírnak.

Eszerint azt mondja a józan ész, hogy az ember minden tőle kigondolt és kigondolható módon közlekedhetik, beszélhet, írhat, gondolatit, véleményét, meggyőződését közzéteheti, mert nincs más nagyobb jogokkal a természettől ellátott ember, ki őt akadályozhatná. Vagy ha van, bizonyítsa be, mikor, kitől kapta; mutassa elő az oklevelet, mely Istentől van nekiadva, de azt is bizonyítsa meg, hogy az Istentől van. Ha képességet is szerzett valaki magának, házában mindenki sajtót állíthat és nyomhatja irományait. Ha a földnek minden lakosa kívülem azt mondaná, hogy ezt tennem nem szabad, én mindnyájának ellenében állítanám, hogy szabad, állítanám, hogy ehhez teljes jogom van. Mert azért, hogy az egész világ ellenkezőt mondana, az én természetem, következőleg a természettől kapott jogom és szabadságom meg nem változott.

³⁰ *szinonimum* (*szinonima*) – rokonértelmű szó, kifejezés. (lat.)

Hogy a nagyobb erő és hatalom ebben gátol, megszűnt-e azért természeti szabadságom és jogom? Nem. Az igazság, ha bár millió esztendeig elnyomatnék is, azért meg nem szűnt igazság lenni. Az apa idősebb, mint fia, ez igazság. Ha ezt valaki nem engedné kimondani, azért megszűnt volna-e igazság lenni? Hogy a római pápának és akármelyik császárnak nincs több joga természettől, mint a lámpagyújtogatónak, ez igazság, s ha nem engedné valaki kimondani, azért nem volna-e igazság? – vagy igen.

Hát azt gondoljátok-e ti, kik a szabad sajtót veszedelmesnek hiszitek, hogy ti bölcsebbek vagytok, mint az Isten? Hiszen ha a szabad sajtó az emberiségnek veszedelmes volna, az Isten nem ilyené alkotta volna az embert, amilyen, hogy a sajtót feltalálhassa, hanem olyanná teremtette volna, hogy a szabad sajtónak eszméje agyában soha meg ne születhessék. Ezt mondja nekem a józan ész. Nektek nem tudom, mit mond. Vagyis inkább nektek is azt mondaná, csak hogy még homályos szemetek nem nyílt meg annak látására, vagy pedig erővel el akarjátok nyomni. Mert hiszen, fájdalom! igenis tudva van, hogy a lelkiismeretet sokan elnyomják, pedig a lelkiismeret nem más, mint az igazság, csak hogy más szavakkal kifejezve.

Ti állításomat vakmerőnek, sőt némelyek képtelennek fogjátok mondani, de eljő az idő, el kell jönnie, midőn állításom teljességbe megy. Mert az Isten hiában nem veté el a józan ész magvát az agyakra, annak ki kell egykor kelnie, virágoznia és megérnie. Ha e mostani romlott nemzedékek előbb elmúlnak is, de marad néhány példány, melyek e nemet fenntartják, és egy nemesebb vérű utókor kezdeteül szolgálnak.

Nem a sajtó elnyomóiban látom én a veszélyt, hanem a mostani gyáva népekben magokban. Mert ha valamiképpen sikerülne is a sajtó ellenségeinek nemcsak minden sajtót megsemmisíteni, hanem minden betűt, mely írva és nyomtatva van, a föld színéről elenyésztetni, valami orvosolhatlan baj nem érné az emberiséget, mert még megmaradna az ész, mely meg nem semmisülhet, mely feltalálta a sajtót, és amely később ismét feltalálná. Ha minden törvény- és vallási cikkely, mely papíron van, elveszne, nemcsak kárna nem nevezném, sőt meggyőződésem szerint valóságos nyereségnek tartanám, mert azok közül kevés állja ki a józan ész próbáját; a mostani ember nem bír szabadulni szokásaitól, de ha elvesznének ezek kevesebb, de minden bizonnyal jobb cikkelyeket hozna létre a józan ész. Az eddigi törvényeket nem józan ész súgta hanem különféle érdek; a vallásnak legtöbb cikkelyét szinte nem Isten és józan ész súgta, hanem bigottság, vakbuzgóság és önérdetek.

Nem találhatni nyomát, hogy az Isten valahol kimutatta volna, hogy csak ennek vagy annak az embernek van joga és szabadsága, tehát addig míg azt valaki fölfödözi, minden ember szabadon nyomathatja vagy nyomhatja gondolatit. Ki ezt ellenzi, tiltja, az zsarnok; de a kitétel kevés; az olyan más valami, hogy mi? nem tudom meghatározni.

Látom, hogy itt százan meg többen támadják meg állításomat, onnét indulva ki, hogy az embernek természeti szabadsága megszűnt, midőn társaságba lépett és jogait s szabadságát a státusra ruházta át. Bohók vagytok, kik hihetőleg ezzel álltok elő. Ti nem ismeritek az embert, nem ismeritek tenmagatokat. Minden egyes ember a természettől kapott jogaival és szabadságával születik; ezeket, éppen azért, mivel természetét teszik, le nem rázhatja, mert úgy megszűnnék ember lenni. Ugyan mi szerintetek a státus? az egyes emberekből álló társaságon kívül levő valami-e? Én a társaságban levő egyes polgárok öszvegét tartom státusnak. Nem tudom, ti mit tartotok annak? Úgy látszik, ti a fejedelmet, vagy legfőleg a fejedellemmel együtt azokat, kik kormányoznak, tartjátok státusnak. Én a józan ésszel állok mindig elő; ez nekem azt mondja, hogy a társaságban levő egyes embereknek öszve teszi a státust. Ha egy társaságban van 15 millió egyes ember, azon 15 millió együttevén a státus. A státust ne zavarjátok össze a kormánnyal.

A társaság nem volt mindig ily nagy, és most is nem mindegyik ilyen nagy, hanem egyes emberek hozzájárulnak, belelépnek, s ezáltal nevednek, nő: vagy ha belőle kilép, fogy,

kisebbedik. Már kérdem, midőn valamely egyes ember valamely társaságba lép, hova rakja le természeti jogait és szabadságát? Én a társaság határán kívül nem tudok oly árkot, hová azt lerázta volna. Vagy midőn a társaság kapuján belép, valami vámszedőfélék vannak ott, kik ezt leveszik róla?

Édes atyámfiái, a természetet nagyobb figyelemre méltassátok, különben tudománytok rogyik. Hiszen én úgy tudom, hogy az ember akár lép társaságba, akár pedig kívül marad, természetét le nem vetkezheti. Az ember úgy van teremtve, hogy a társaságon kívül is megéhezik, megszomjazik, elálmosodik, akar, gondolkodik, nősződik sat., ilyen ő társaságban is. Az éhezés után eszik, szomjúzás után iszik, elálmosodás után alszik sat., így tesz ő társaságban is. Tegyük, hogy valamelyikünk e magyar társaságból kilép, a határon átmegy, hol van a raktár, hol a természettől kapott jogait és szabadságát valamely verschlogbúl³¹ elővegye és magával vigye, mert itt csak nem hagyhatja.

Barátim, mindnyájan hatalmasan tévedtek, kik oly képtelenséget bírtok állítani, hogy az ember, midőn társaságba lép, természeti szabadságát elveszti. Ha az ember úgy van teremtve, hogy tökéletesüljön, pedig úgy van, abból, mit születésekor magával hoz a világra, nemcsak nem veszhet semmit, sőt neki nyernie kell, mihelyt tökéletesülni kezd.

De tudom, szinte bosszankodtok már, hogy a dologra nem megyek, tudniillik szerintetek a természeti szabadságában és jogaiban élő s társaságon kívül lévő ember kénye-kedve szerint szertecsapong. Kit elől-utól talál, azt megtámadja, elveszi tőle, mije van, mert hiszen neki tökéletes szabadsága van. – Figyelmezzünk csak most egy kissé. – Tehát társaságon kívül *mindenik* elveszi, elveheti *mindeniktől*, amiye van, mint ti gondoljátok, így egyiknek sincs semmije. Például x-nek semmije sincs, de elveszi y-túl, amiye van; azonban jó z, elveszi x-től, amiye volt. Társaságban levén, sem x el nem veszi y-túl, sem z nem veszi el x-től, tehát így mindeniknek, legalább a józan ész eszméje szerint keletkezett társaságban, mindeniknek megvan a magáé. Ha a társaság nem ilyen, hanem egyik elveszi a másiktól meg a harmadiktól meg száztól és ezertől, mije van, akkor nem társaság a neve. A társaság eszméje magában foglalja, hogy tagjai szabad akaratból szövetkeztek, márpedig aki nem tébolyodott, szabad akaratból jogait és szabadságát fel nem áldozza. Az levén tudniillik mindeniknek célja, hogy nyerjen valamit, különben nem lett volna társaságba lépendő.

Az levén sokaknak vesszőparipájok, hogy mihelyt eredeti jogairól és szabadságáról szól valaki, az ős természeti állapotra terelik a beszédet: szükségesnek tartom e legfontosabb tárgyról még néhány szót elmondani. Az ember társaságra van teremtve, mert neki vég nélkül kell tökéletesednie, pedig társaság nélkül nem tökéletesedhetik. Hogy ezer meg ezer mérföld-re terjedő birodalmat alakítson, nem éppen szükséges, de társaságban lennie kell. Az első ember gyermekeivel hihetőleg társaságot képezett. Unokái szaporodván, közülök az ősatyától külön mentek némelyek, de legtöbben együtt maradtak; ilyen az ember természete, tehát társaságban maradtak. Az elvált és elszéledt unokák gyermekeket nemzettek, ezek hasonlóképp, s így külön társaságokat alkottak, mert azt csak képtelenség volna feltennünk, hogy mihelyt a fiak és unokák 20-24 évesek lettek, azonnal a szülőktől és testvérektől külön szakadtak. Ha én azt állítom, hogy az emberek mindjárt kezdetben társaságban éltek, sokkal hatalmasabb okok harcolnak mellettem, mint amellet, ki állítja, hogy mihelyt a fiúk felnőttek, ki-ki merre tudott, ment, semmi rokon lánc nem kötötte őket övéikhez, hanem egyenkint a földet bebarangolták. Ha az áll, hogy mindjárt kisebb-nagyobb társaságokat képeztek, pedig mondom, sokkal valószínűbb, mint az ellenkező: úgy azon természeti állapot, miszerint ki-ki magányosan csatangolt volna keresztül-kasul az őserdők vadai közt, nem is volt, egyes embereket kivéve. Ha a legelső néhány ember mindjárt különválva csak azt várta volna, hogy majd valakit szemközt

³¹ *verschlogbúl* – *Verschlag* = láda, rekesz. (ném.)

talál és attól elveszi, ami van, és abból lakik jól, úgy igen soká kellett volna várakozniok, s bizonyosan felkopott volna álluk. Innét mondom, hogy valószínűleg együtt maradtak, gyümölcselel és az elejtett vadak húsával éltek, s nem támaszkodtak arra, hogy ha majd az úton valakit találnek, attól holmiját elveszik s lakoznak belőle.

Eszerint természeti állapotjuk mellett szinte tudtok nélkül társaságot alkottak, tehát nem volt szükség természeti szabadságukat és jogaikat valahol a bástyán kívül hagyni. A család szaporodott s a társaság nevedett. Így nevedtek a társaságok egész a mai időkig. Hol van az időpont, mikor az így lassanként terjedt társaságok tagjai természeti szabadságukról és jogaikról lemondottak, s azokat a társaságon kívül levő valami fantomnak átadtak volna, mit ti státusnak neveztek?

Vegyük csak a dolgot igen természetesen, és öntsük példába. Egy családtársaság, teszem, Kecskeméten üté fel sátorát, másik Szabadszálláson, harmadik valahol Cegléden. Ezen családtársaságok mindegyike tanyája körül kereste élelmét, onnét messze nem kalandozott. Tudniillik az ősidőkben az említetlem helyek környékein talán erdő is volt. Ezen három család tökéletes szabadságban szedte gyümölcset, ejtette vadját a maga környékén. Eleinte egyik a másikról semmit sem tudott, de később vadászat közben egymásra bukkantak, mert szokott környékükön néha túl is léptek. Egymás mellett szabadon éltek. Azonban történik, hogy egy negyedik, hatalmasabb család majd egyik, majd másik környékibe csap. Egyenkint sem egyik, sem másik nem bírt az ellenséges negyedik családtársaságnak ellent áltani, tehát összebeszéltek mind a hárman; megegyeztek, és együtt egy nagyobb társaságot formáltak, miszerint az őket háborgatónak ellene állhattak.

Már kérdem, fel kellett-e akármelyiküknek a három közül természeti szabadságával és jogaival hagynia? Nem. Mert még most is mindegyik a maga körén éppen oly szabad volt, mint azelőtt.

Az embernek nem természete, hogy az egész világot fölfalni igyekezzék (egyes telhetetlen itt-ott kivétel gyanánt találtatik), hanem bizonyos kiterjedésű földön megél. Mert megint a józan ész mondja, ha többre terjeszkedik, több után ásít, mint amennyit ereje megtarthatni enged, azt is elveszti, ami van előbb volt. Ne mondjátok nekem ellenvetésül, hogy az embernek természete éppen ellenkezőt tanúsít: mindenik törekedik vagyonosabbá, gazdagabbá lenni; éjjel-nappal fárad, hogy csak többje legyen. – Ez képtelen és józan ész elleni intézeteinkből következett romlottságunk eredménye. Először kénytelen az ember izzadni, hogy élhessen, mert az ő verejtékéből oly sok heverő él; másodsor kénytelen izzadni, hogy mindazon terheket, melyek ránehezültek, megbírhasssa; így ha néha könnyebbül is sorsa, izzad, mert már szokásává lett. Ha rendkívül nem törekednék valami vagyont szerezni, a sok éhes farkas felfalná, ami kevese van, s magának koplalnia kellene. Midőn a munkás látja, hogy sokan vannak, kik nem izzadnak, hanem az ő zsírján híznak, ő kettőzteti szorgalmát. Mért? – azért, hogy ő is oly állapotra emelkedhessék, hol nem kell dolgozni és mégis urasan él. Ez ösztöne, indítóoka arra, hogy szinte erején felül iparkodjék. – Oka tovább a rendkívüli törekedésnek a gyávaság, vakság, esztelenség. A fokozatos hivatalbeliek, méltóságosok tisztelete fel a fejedelemig oly nagy, hogy imádással határos. Csodálhatjuk-e tehát, hogy e fénytől megvakítva az ember természeti rendeltetéséről megfeledkezik, célját téveszti, s a vakító fényhöz közeledni tűzi ki céljául? – De ha azt mondjátok, hogy az embernek természete úgy törni, zúzni magát, miért nem törik, zúzzák magokat azok, kik anélkül élhetnek? az a sok heverő, kik társaságunknak terhére vannak? Ha az embernek természetébe volna oltva azon túlságos haszon- és vagyonvágy, mit szomorúan tapasztalunk, az Isten eltévesztette volna teremtését, mert bizonyos idő múlva e föld nem volna neki elég.

Ezeket megengedve, ama például említettem három családtársaságnak mindegyike a maga territóriumán³² megelégedett; habár egyesültek is, szeretném bebizonyítani látni, miért kellett volna most természeti szabadságukkal és jogaikkal felhagyniuk? Így van ez minden társasággal.

Hogy lehessen társaság, melynek tagjai midőn összeállottak, ezt mondták volna: mi ettől fogva nem vagyunk szabadok, nekünk ettől fogva nincsenek jogaink, hanem egyet kiválasztunk közülünk, és az határozza meg: szabad-e dolgoznunk, és mit dolgoznunk, mikor éhezünk, mikor álmosodjunk el, mikor gondolkozzunk, mit együnk, mit gondoljunk sat., mondom, hogy lehessen ilyen társaság, gondolni a legnagyobb képtelenség volna. Mindenütt, hol látjuk, hogy a szabadság és jogok csak egynek vagy keveseknek kezébe olvadtak össze: erőhatalommal, csalással és álnoksággal történt. Az értelem nem egyenlőleg terjedvén mindenben, sokan elmaradtak; de természeti együgyűségükben és ártatlanságukban rosszat gyanítani nem tudván, azt, ki közöttük kitűnt, csupa jótévőjüknek gondolták, tanácsát követték, s csak utóbb vették észre, hogy az nemcsak őszinte barátjuk nem, sőt zsarnokuk, elnyomójuk volt. De már késő, a szabadság és jogok letapodva voltak. Így terjedtek a társaságok s csúsztak be a visszaélések, és tartanak maig.

Ezen abnormis állapot századokon és ezredekén keresztül úgy megerősödött, hogy végre szinte természetesnek tartják, hogy a társaságokban egy ember bírja a jogokat és szabadságot, a többi pedig csupán engedelmisségre született. Így lőn divattá mondani: én neked szabadságot és jogokat osztok; de ez még nem annyira képtelen, hanem még azok is elfogadták e szólásmódot, kiknek maguknak sincs szabadságuk és joguk; s ha midőn ezektől halljuk: adjunk-e a népnek jogot és szabadságot, miként a megyei gyűléseken számtalanszor hallhatni, már ez csakugyan nevetséges, ha mégis kedve volna a jobb lelkű embernek ily helyzetben nevetni.

Azt hiszem, elég világosan szoltam, miből kitetszik: minden embernek természeti szabadsága van gondolatát közölni, azaz kinyomtatni. Az alkotó privilégiumot nem teremtett; tehát annak a természetben nem szabad lennie; hol a könyvnek kinyomathatására privilégium kívántatik, s azonfelül gondolatomat egy ember elébe kell terjesztenem, tőle engedelmet kérnem, hogy kinyomathassam, az nem polgári társaság, hanem az állattól kevésben különböző népcsorda. Ezt mondja a józan ész.

„Még nem értek meg az emberek arra, hogy jogokat és szabadságot adjunk nekik, azzal még most visszaélnének; mi csupa atyai gondoskodásból vonjuk meg tőlük a szabadságot, mint gyermektől a kést; érzjenek csak meg, mi nem vonakodunk nekik nagylelkűen jogokat adni; majd akkor gondolataikat is szabadon közölhetik” – ezeket mondják vagy legalább ezekhez hasonlókat a népek atyjai. Én mindig gutaütéstől félek, midőn ilyeket hallok vagy olvasok, annyira felháborodik egész lényem. – Midőn e sorokat írtam, félbe kellett hagynom, mert valóban eszem elállt, s nem tudtam, mit kelljen ilyekre felelnem. –

Lecsillapult lelkem, újra írok tehát. – Ha van istenkáromlás, hát ez az, midőn azt mondjátok: a nép nem ért még meg arra, hogy szabadságot adjatok neki, hogy jogokat osszatok neki. Ha nem ért meg, nem ti akadályoztatok cenzúra által? És nem az-e célotok, nem azért folytatotok-e a cenzúrához, hogy soha meg ne érjen? Így játszani ki a természetet, és annak még szép színt adni, mintha ti atyai gondoskodásból vonnátok meg a nép szabadságát és jogait, ez szörnyű, ez borzasztó – ugyan mi csak? véteknek vagy bűnnek nem mondhatom, mert e szót, *bűn*, apróságokra vesztegetitek; itt valami új szót kell kigondolni. –

Tehát még a nép nem érett meg. Mik azon jelek, melyekből majd megismerhetni, hogy a nép megérett? Adózni, munkálkodni, az egész társaság terhét vinni, ezekre már megért, ezelőtt már néhány ezerrel érett meg. De kérdelem, nem sokkal könnyebb-e a készet költeni, mint beszerezni? Hát a készet éldelni, más véres verejtékéből dobzódni oly nagy tökéletesség-e,

³² verschlogbül – Vorschlag = láda, rekesz. (ném.)

hogy arra a nép több ezred óta sem bírt megérni? Ha már bármi úton-módon a nép szabadságát s jogait kezetekre játszottátok, isten neki, csak legalább ne igyekezzetek ennek oly színt adni, hogy még erénynek tartassék, hanem valljátok meg egyenesen: „mi eszesebbek voltunk, következőleg erősebbek, mint a gyáva nép; hitványságát hasznunkra fordítottuk” – ez valami lovagias lenne; az ily vallástétel nem lealacsonyító. Már főlebb nyilatkoztam, én az okosság és önérdek szempontjából tekintve ezt éppen nem kárhoztatom; csak azt tartom a dologban gyalázatosnak, hogy ennek bizonyos morális színt akartok adni, s a néppel erőnek erejével azt akarjátok elhíttetni: hogy a teremtő rendelte így: titeket más agyagból csupán kormányzásra gyúrt, a népet pedig örökös szolgaságra hozta.

Uralkodjatok a gyáva népen, míg lehet, ha önérdeknél egyebet szem előtt nem tartotok, de így cselekedve ne burkolóddzatok a vallásosság palástjába; mert végre csakugyan eltűnik a vallásról minden szebb fogalom, és akkor majd ti veszitek legnagyobb kárát.

Ti, mint mondjátok, ha majd a nép megéri, nagylelkűen szabadságot és jogokat adtok neki. A világnak sokkal régebben kell állnia, mint a mi időszámításunk mondja, mert arra, hogy ily mélyen sülyedjen ember, iszonyú hosszú idő kívántatik. Mindent megbocsátok a legnagyobb zsarnoknak is, de midőn azt mondja: Nép! én néked, majd ha megérsz, nagylelkűen jogokat és szabadságot adok, azt meg nem bocsáthatom. Hol vettétek ti a felesleges szabadságot és jogokat, hogy a magatokéin kívül csak úgy könnyen osztogathassatok? Az Isten nektek nem adott többet, mint más akárkinek. Tehát vagy valami Boscoc³³ vagytok, vagy nálatok gombakint nőlnék a szabadságok és jogok? De félre a tréfával, a dolog komolyabb hangot kíván. Ti nagylelkűen és csupa kegyelemből adtok majd a népnek szabadságot és jogokat, mihelyt megéri. Nektek nincs több szabadságotok és jogotok, mint a nép legkisebbjének, hanem önkénytek van; mert a természet különbséget nem tett szabadságra és jogra nézve, hanem egyformán osztá mindenkinek. Mihelyt magatokba szálltok, s egy kis emberi érzés támad kebletekben és zsarnokságotok megszűnik: annak megszűntével a nép szabadsága és joga munkássá lesz anélkül, hogy ti adtátok volna neki.

Atyailag bántok velem, hogy a szabadsággal vissza ne élhessen s magának ne árthasson. De atyáskodástokat tovább kellene terjesztenetek: meg kellene a népnek kezét-lábát kötni, nyelvét kihúzni, mert még minden cenzúra mellett is árthat magának. El kellene tiltanotok tüzet raknia, mert ez is gyakran kárt okoz neki. Sőt a napnak meg kellene parancsolnotok, hogy ne süssön, mert a ti kedves gyermeketeknek, a népnek, ha igen melegen süt, kárt okoz. Kedves jó atyák, az Isten úgy áldjon meg benneteket, amiként édes gyermeketeket szeretitek.

Nektek legfőbb, sőt mondhatni egyetlen tudománytok a politika, ez pedig azt mondja, ha mélyebben tekintetek belé, hogy inkább addig kellene a népnek szabadságot és jogokat adni (ha csakugyan töletek függ adni), míg meg nem érett, tehát akár ma mindjárt, legalább minél előbb, annál jobb, mert ha már egyszer megérett, nem kéri töletek, mert magában van, hanem csak gyakorlatba hozza, és akkor némelyek közületek meg nem köszönik.³⁴

Egyébiránt az a baj rátok nézve, hogy nem tudhatjátok, mennyire van érésben a nép. Most csak bimbózik-e még, vagy már kivirágzott, vagy pedig már zsendül is. Ezt tudni igen nem ártana, hogy a kegyelemmel éppen jókor érkeznétek, mert eső után nem kell köpönyeg. Hahogy még csak nem is bimbóznék, úgy ráérnétek a szabadságosztással. Nem tudom, ennek megtudhatására mit jósol politiko-orákulumtok³⁵, de az én józan eszem azt súgja, hogy

³³ *Bosco, Bartolomeo (1793–1863)* – világhírű, világjáró olasz szemfényvesztő, bűvész.

³⁴ *Nektek legfőbb, sőt mondhatni...* – e forradalmi gondolat Petőfi Sándor 1847 márciusában írott nagy versében (A nép nevében) hangzik fel újra költői erővel; a vers megjelenését a cenzúra megakadályozta.

³⁵ *politiko-oraculum* – politikai előrelátás, megsejtés, megézés. (lat.)

jó volna éppen magát a sajtót használni; legalább húsz esztendőre tökéletesen szabaddá kellene tenni. Nincs a nagy természetben oly szer, mód, mely biztosabban mutatna; nincs az udvaroknál oly titkos tanácsnok, ki igazabban megmondaná, hányadán vagytok a nép irányában, mint a sajtó; *ez Isten szeme*, ez a legtitikosabb rejtekbe is belát, a legutolsó kalibába behat; előtte nincs zár; neki fakilincs vagy angol lakat mindegy; csudálatosan még az ember szívét is kinyitja, mert a kulcsot Isten adá hozzá.

Már akárki mit mond, de a szabad sajtó véghetetlen sok kárt okozna, ez tagadhatatlan.

Így beszélnek s így is vannak az emberek közül legtöbben meggyőződve. És igazságuk van. Ha a sajtó csak húsz esztendeig volna tökéletesen szabad, de mondom *tökéletesen* szabad (most még a földön tökéletesen szabad sajtó nem létezik), az egész mostani rendet felforgatná; nem maradna kő kövön, vagy jobban mondva, nem maradna tisztviselő tisztében, mert nagyrészt kikopnák, a más rész más helyébe lépne, egy sem maradna helyén. És ez bizony nagy kár volna sokakra nézve. Nem maradna akta aktán, mind előszedetnék, mi századok óta zár alatt tartatik. Bizony mondom, ez szörnyű kár volna. Ha a sajtó nem húsz, hanem több, teszem ötven-hatvan esztendeig, de már csak tegyük éppen kerek számra, ha a sajtó száz évig tökéletesen szabadon munkálkodnék, hazánk tisztviselői egytized részre olvadnának le, ez a kilenctized részre rettenetes csapás volna, mert a szabad sajtó oly irigy portéka, hogy nem tűri a sok hivatalnokot; azoknak helyét ő maga töltene be. Hogy ez rossz volna, a kilenctized rész egytized rész ellenében hatalmasan állítaná. Ez csakugyan szép szótöbbség volna. Azért mondom pedig a tisztviselőket, mivel hazánkban tisztviselők teszik a nemzetet, ami ezeken kívül van, az csekélység, említést is alig érdemel.

Nem lesz talán háladatlan munka a sajtó, azaz szabad sajtó tulajdonságait, mennyire én nem tapasztalásból, hanem csak a józan ész szerint ismerem, egyenkint előszámlálni, legalább a sajtó ellenségeinek kedves szolgálatot remélek tehetni, mert így megismerik azon iszonyú szörnyeteget, és jó előre rendszabásokhoz nyúlhatnak, hogy e százfejű sárkány hazánkba fejét be ne dughassa.

Hogy kész szolgálatomat az illetők meg is köszönjék, egy kis rendet akarok követni, mert azt csak nem kívánhatom, hogy mindenik mind elolvassa vagy soká keresgélje azt, mi őt illeti. Az ő idejük drága; az a Státusznak van áldozva; minden perc, melyet belőle elrabolnánk, halálos véték volna.

Hivatalbeliek, tisztviselők falun úgy, mint városban

Mindegy volna felül kezdeni és lefele jönni, vagy alulról fölfelé menni; nekem ez utósó tetszik jobban, mert mint az olvasók eddig is észrevehették, a természetet követem, rossz néven tehát senki sem veheti, ha azt óhajtom, hogy más is azt kövesse. Ez az embernek gyöngesége. A hivatali fokozatokban is némi rendet kívánok megtartani, nehogy egyiket a másiknak elébe téve valamiképp sértsek. Legyen tehát:

1. A falusi kisbíró. Úgy hiszem, ennél már alábbvaló vagy inkább alsóbb állású hivatalnok nincs. És a szabad sajtó ez iránt már elkezdte kegyetlenségét. Szegény kisbírónak jövedelme kevés, tehát mint lehet, egy kis ártatlan mellékjövedelem után lát. Vagy a helység házánál néha tartandó kis ebéd mellett takarít meg valamicskét, vagy a forspontozásnál³⁶ tesz el néhány garast, vagy valamelyik jó barátján segít olyanformán, hogy a helység közmunkája

³⁶ *forspont* – a szekérrel, igavonó állattal bíró jobbágyok kötelezettsége: nemesurak, katonai szállítmányok fuvarozása; a kisbíró rendelkezhet ki a jobbágyot fogatával szolgálatra, s az innen-onnan hálalpenzéből növelhetette jövedelmét.

elől szabadulni engedi, vagy más valamiképp fordít egy-két garast. Ezt csak elnézik a főlebbvalók, de a kegyetlen szabad sajtó ez ártatlan kis jövedelmecskét is irigyli, kilármázza az egész világnak. Azért ti, falusi kisbírák rést álljatok, hogy a helységbe e sárkány be ne lopódkodjék valamiképpen. Hogy pedig midőn jönni talál, megismerhessétek, leírom ötöt, mennyire megismerhetém. Csizmája néha foltos, nadrága kopott, köntöse jól megviselt, de nem piszkos (mert ha köntöse piszkos vagy szurkos, akkor nem ő, azért figyeljétek, hogy valamiképp el ne cseréljétek), nyakkendője nincs mesterséges bokorra kötve, néha pedig, kivált meleg időben, nem is visel, én így sokszor találkoztam vele; kalapja nem oly fényes, mint másoké. Úgy hiszem, így ráismerhettek; de hogy még biztosabbak lehessetek benne, hogy valjon ő-e? – hozzáadom: szakálla néha hosszú; egyébiránt gyalog fog jöni, vagy néha a bakra kapaszkodik föl legfőlebb, gyakran a ti parasztszekereitekre is fölkap, de hintóban sohasem ül. Így szokott ő járni.

2. *Falusi mesterek.* Soká tünődtem magamban, az első szám alá helyezzelek-e benneteket, vagy pedig ide a második alá? – végre így találtam jobbnak, mert úgy látszik, valamivel főlebb álltok a kisbíráknál. – Azt hiszem, hogy ti már csak többet tudtok, mint a kisbírák, tehát hallottatok valamit a garabonciás diákról. De mindaz, amit róla hallátok vagy olvasatok, semmi a sajtószabadsághoz képest. Ha a garabonciás diáknak egy kevés tejet vagy darab kenyeret adtok, megelégszik vele. Miatta egész nap is korcsmában ülhetek, ő azzal mit sem gondol: de a sajtószabadság goromba, irigy fickó! Az egyetlen örömtöket, a bort kész töletek elfogni; ő nem akarja, hogy az iskolamester korcsmába járjon. Ha a postamesternek, meg a mézárósnak, meg az ispánnak, meg a fogadósnak fia iránt több figyelmet fordítotok az iskolában, mint a többiek iránt, ő azért megró benneteket, pedig csak illő, hogy ezen előbbkelők gyermekeit jobban tanítsátok, mint a parasztokét. Ha az ispán egy darabka kukorica-földet ad nektek azért, hogy a helységet rábirtátok, hogy egy darab legelőt átengedjen a swajcer tehének számára („mert mi az a helységnek? akár van az, akár nincs, úgymint alig van marhája”), ezekért titeket a sajtószabadság kegyetlenül megostoroz. Ez igen különködő ember, semmi sem tetszik neki, amit tesztek. Ő oly furcsa követelésekkel avatkozik dolgaitokba, minőt még nagyapátoknak nagyapja sem hallott. Azt mondja tudniillik, hogy nektek, falusi tanítóknak legfelvilágosodottabb, legeszesebb, egyszóval legderekabbb férfiaknak kellene lennetek az országban; ő azt mondja, én már előre látom, hogy minden baj, mi az országban van, onnét származik, mivel ti ostoba, tudatlan, esztelen s még sok mindenféle emberek vagytok, nem tudtok nevelni, tanítani. Ő ezermester, látatlanná tudja magát tenni, ott is van, hol meg sem álmodnátok. Ha midőn az iskolában pipáztok, pedig ez csak ártatlan valami, még azért is megcsapkod, s pedig mikor észre sem veszitek. Mindenkit a maga nevével nevez. Már csak ezekből is látjátok, hogy ő gonosz ember, azért őrizkedjétek, hogy a helységbe ne jöjjön, vagy ha valamiképp mégis becsúsznék, azonnal, mint mondani szokás, ebrúdon vessétek ki. Ha nem ismernétek meg, melyik az, kérdezzétek meg a kisbíró, ő már tudja.

3. *Falusi bírák.* Veletek a sajtószabadságnak legkevesebb oka lesz kapcáskodni, mert azt mondja, nem érdemes. Eljön mindenszentek napja, s vége van uralkodástoknak. Csak az olyat támadja meg, kinek köztetek nagy hasa van. Mindjárt azt kérdi tőle: hány esztendeig volt kend bíró? Miből hízott kend úgy meg? Miért nincsenek a többiek is oly jó húsban? Több ilyenfélét kérdez, mégpedig kíméletlenül, s ha azt találná neki a nagy hasú bíró mondani: mi közöd hozzá? lódulj! No akkor bíró uramat kegyetlenül megmossa, és ha török-szakad kiviszi, hogy többé bíróvá ne választassék. Ilyen a sajtószabadság; neki más emberekéitől egészen más természete van. Mindenesetre mégis jól teszitek, ha helyet nem engedtek neki, mert egy kis izgágát csak okozna a helységben. Annyi bizonyos, hogy nem hagyja helyben azon szokást, miszerint az uraság vagy annak helyettese, a gazdatiszt nevez ki néhány embert, s azok közül választják aztán a bírót. Ő azt mondja, ez komédia, de ti csak jobban tudjátok. Lehet, hogy ha a sajtószabadság kimunkálja, hogy az uraságnak teljességgel semmi befolyása

ne legyen a bíróválasztásban, s általában a helység ügybajaiban (mert ő mindig ilyekben törí fejét), akkor ti kimaradtok, mert a helység egészen másokat választ. Azért tehát még csak hálásra se bocsássátok a faluba, aludjék ökeme kinn a mezőn, ha nyáron jár, télen pedig maradjon otthon.

4. *Városi poroszlók és urasági hajdúk.* Ezek mindenesetre felülállnak az bírákon, tehát itt van helyük. A sajtószabadságnak az a tulajdonsága, hogy a városi poroszlókat mint a bűnt, gyűlöli. Nem tudom, mit véthettek ellene, de annyi igaz, hogy rettenetesen gyűlöl benneteket. Egyszer nekem négyszemközt azt súgta, hogyha ő valaha városba talál lakni jőni, az élő Istenre esküszik, hogy egy sem marad közületek a szép hivatalában, hanem úgy kísér ki benneteket a városból, mint ti kísérték néha egy néhány rongyos embert, de azzal a különbséggel, hogy nem jötök többé vissza, nem úgy, mint ti csupa jószívűségből cselekedtek; azok, kiket egyik sorompón kivezettek, másik órában másik sorompón jönnek be. Csak ezen egy fenyegetéséből is kivehetitek, hogyan fog ő dolgozni: mint farkas a bárányok között. Ő azt mondja: maga egy krajcár fizetés nélkül pontosabban s igazságosabban teljesítené mindazon foglalatosságokat, melyeket nektek *kellene* teljesítenetek, de nem tesztek. Ebből én legalább azt merem következtetni, hogy titeket mind egy szálíg megfosztana igen díszes hivatalotoktól. Már miként volna ő képes mindazt teljesíteni, amit nektek kellene, én nem tudom, de ő bízik magában. Azért vigyázzatok és imádkozzatok, hogy a város sáncain belől ne jöjjen. – Az urasági hajdúkra nem agyarkodik oly igen. Ti bátran lehettek, mire ő eljő, uraságaitok nyugalomba tesznek benneteket.

5. *Bakók. Cenzorok.* Titeket rövidség okáért helyeztelek egy kategóriába, korántsem pedig azért, mintha egyugyanazon kötelességtek volna. Nektek halálos ellenségtek, különösen pedig nektek, cenzorok; közületek nem hiszem, hogy csak egyet is életben hagyjon. A sajtószabadság nem vért szomjazó ugyan, de ha nagyon ingerlik, nem éppen borzad tőle. Attól függ tehát, nagy ellenállásra talál-e, mikor a város kapuihoz ér, vagy pedig békével bejöhethet. Ha nagy ellenszegülésre talál, a bakóknak nemcsak megkegyelmez egy időre, sőt szaporítja számukat; amint én bősütségét ismerém, a cenzorokat, mint ilyes hivatalra legalkalmasabbakat hozzájuk csapja, s kezdődik a játék. Ha pedig nem talál ellenszegülésre, a bakókat jó módjával másra alkalmazza, de a cenzoroknak széltében nyakukat tekeri. Bakóra nincs szüksége, úgymond, mert maga öli meg a gonoszokat; neki még csak neve is oly rettenetes, hogy annak hallására megrémül a gonosztevő, s eláll előbbi életmódjától. Ha tehát valakinek, úgy bizonyosan nektek cenzoroknak van érdekében, hogy ezen ti gyilkostok valamiképpen vérszemet ne kapjon. Minthogy nem tudjátok, melyik sorban vagy szóban rejtezik e kis démon, tanácsolnám, hogy minden sort töröljétek ki. Csak ezen szókat hagyjátok meg: NN censor librorum³⁷ ormissis deletis admittitur; mert tudom, hogy ezekben nem lappang kis démon, hanem – ördög. Furcsa ember az a sajtószabadság. Ugyan mért haragszik ő tirátok? Hiszen ti nem törölnétek semmit, ha nem felülről parancsolják. Én gyanítom: azért, hogy e hivatalt föl vállalni elég alacsonyak vagytok, mert ha senki sem vállalná fel, nem volna, nem lehetne cenzúra.

6. *Minden rendű írnokok.* Közületek egytized részt ígér meghagyni, de válogatva csak olyanokat, kik gyorsírók egyszersmind; a többi kilenc tized részt részint kereskedésre, részint mesterségre, részint pedig földművelésre kergeti, mert ő jobbnak tartja mindent nyomtatni, mint írni. Ha tehát betűszedőknek és nyomtatóknak alkalmasok vagytok, itt alkalmazást nyerhettek nála.

³⁷ *NN censor librorum...* – NN (nomen nescio = nevét nem tudom) a könyvek cenzorául elfogadtatik, ha elhagyja a törléseket. (lat.)

7. *Tisztviselők.* Ezek oly sokfélék, hogy elszámlálni, legalább nekem, majd szinte lehetetlen. Rövidség okáért mind ideértem, amint az írkok után kezdődnek föl a fejedelemig, de őt kizárva, mert neki a következő pontot hagyom fenn. Ha ti, mindenféle tisztviselők még eddig nem voltatok volna a szabad sajtónak ellenségei, világi tenboldogságtokra kérve figyelmeztettek, fegyverkezettek föl ellene, mert ha ő megjelenik köztetek, lesz sírás és fogak csikorgatása; lesz pusztulás, milyen a napságtól fogva, midőn Jeruzsálem halomra döntetett, nem vala. A felbőszített oroszán nem támadja meg ellenségét oly dühösen, miként titeket a szabad sajtó. E kettő közt választhattok: vagy öltözzetek páncélba és sisakba és fegyverbe, s éjjel-nappal virrasszatok, ha eléggé erősöknek hiszitek magatokat az ellenállhatásra, vagy pedig készítsetek előre utat, és midőn jő, tárt karokkal fogadjátok. Azonban ne hízelegjete magatoknak s mint szoktatok másoknak, hogy majd ha nevetve hajlongtok elébe, kegyelmes lesz irántatok. Sohase higgyétek. Ő a hízelgésre nem hajol; ő kíméletlenül s minden irgalom nélkül támad meg benneteket. Száz közül legalább kilencvenet elkerget, s pedig két okból, elsőben, mivel azt, amit most száz ember végez, az ő oldala mellett s pajza alatt tíz könnyen elvégezhetendő; másodsor, mivel a hivatalokra alkalmatlanok vagytok. Hogy pedig azt teszi, arról kezeskedem. Ti mindnyájan igen okos, igen ügyes, legfőképp pedig igen gravis emberek vagytok; midőn hivatalba léptetek, azonnal minden észnek is birtokába jöttetek, tehát azon észtől kérjete tanácsot, mit lesz legjózanabb tennetek. Én azt tartom, hogy nem utolsó politika volna megvallani mindazon ezer meg ezer jogtalanságot, mit nyilván és titkon elkövettetek, és így emberi gyarlóságtokért tőle bocsánatot kérnetek. Én részemről barátotok éppen nem vagyok, de ha e lépést tenni elég erősek lennétek: elszánnám magam annak az irtózatosságnak bátran szemébe nézni és addig őt kérni meg nem szűnném, míg irántatok némileg meg nem engesztelném. Hogy az ezerféle tisztségeknek egy valamelyik szakát különösen gyűlölné, nem mondhatnám, én pedig meglehetősen barátságos lábon állok vele, majd minden titkát tudom. Nincs hivatali osztály, melyben egy-két embert nem találna, kiknek kezét nem nyújtaná, de nem is többet ám. Azonban van mégis egy osztály, a *titkos kémek* osztálya. Ezek ugyan nem képeznek külön látható testületet, hanem majd mindennemű hivatalnokok közül számlál egyet-kettőt, főleg pedig a tisztos tanítói karból. Ismeritek-e a spanyol inkvizíció minden mesterséges tortúráit? – azok nem lesznek elégségesek e szörnyek kíntására. Ha a cenzoroknak minden ceremónia nélkül csupán nyakát tekeri, nektek is kitekeri ugyan nyakatokat, de nem egyszerre, hanem csak egyet-egyet lekeríti, aztán evickélni hagy, de ügyel, hogy hamar meg ne haljatok; időnként nyelveteket választóvízzel öntözi, – aztán – de az olvasókat kímélnem kell, pedig ha mind elszámlálnám, mit a titkos kémekkel elkövetni szándékozik, talán mind elájulnátok. A pedant professzorokra is különösen feni fogát, kik oly temérdek rosszat terjesztettek, ugyanis ha ezek megfeleltek volna a szép hivatásnak, minthogy az egész tisztség ifjú korában az ő kezükön ment keresztül, nem jutottunk volna ennyire. Azt mondja, köztetek alig van egy-kettő, ki ezen kötelességnek megfelelni egész lelkéből akarna és tudna; többnyire ostobaságot tanítotok, s csak azért, hogy élhessetek; az emberiség nagy célja felé megyen-e a kezetek alól kikerült ifjúság, azzal legkevesebbet sem gondoltok.

8. *A fejedelem.* Felsőgedről egész tisztelettel fog a szabad sajtó szólani, de fejet hajtani sohasem fog, mert ő még a törvényeken is felül áll, holott Felsőged a törvényeknek alája van vetve. Hogy Felsőgednek több joga volna a természettől, mint a polgártársaság akármelyik tagjának, ezt a szabad sajtó halálilig tagadja. Felsőged tanácsnokaitól sohasem hallotta s nem is hallandja azon igazságot, mit a szabad sajtó fog mondani. Ha Felsőged igazságosan kormányoz, nincs mit félnie a szabad sajtótól, ez csak az igazságtalanságot szokta megtámadni: ha pedig ellenkezőleg szándékozik, úgy természetesen oka van minden szigorú rendszabáshoz nyúlni, hogy a szabad sajtó még csírájában elfojtassék. Ha a szabad sajtó minden akadályok dacára előbb-utóbb mégis megszületik (mit én erősen hiszek), eképp fog Felsőgedhez szólni: „Uram, Király, eddig kegyed volt a Felsőged, de e naptól fogva én csak a népfelsőgedet ismerem el, ezen kívül más felsőged nem lehet. Merthogy egy ember legyen az egész nemzetnek ura, azt

kegyed éppen úgy képtelenségnek tartja, mint én. A nép együttvéve, melynek kegyed is tagja, az úr és e nép együtt semmiféle földi hatalmat el nem ismer, csak a törvényt, melyet maga alkotott, és ezt is csak addig, még jónak látja. Én örködni fogok a törvények fölött, mutatóul szolgállok, hol, mikor, miként kell azokon javítani? – úgy szinte kijelentem, midőn szükséges lesz, fennállhatnak-e még?, vagy ha nem, helyettök az emberi ész tökéletesülésének fokához mérve újakat javaslok. Ez mind az én kötelességem leszen. Kegyednek semmi más tiszte nem lesz, mint arra ügyelni föl, hogy a népfelség által alkotott törvények addig szigorúan megtartassanak, míg életben vannak, míg az én indítványozásomra a népfelség helyettök másokat nem hoz.

Kegyed fel lesz mentve minden egyéb tehertől; igazgatási hivatalokat a népfelség állít, törvényszékeket alkot, s tagjait nyilvános szavazattöbbséggel nevezi ki. A béke fenntartásáról maga a népfelség gondoskodik; állandó katonaság szükségtelen leszen; mert képtelenség azt hinni, hogy zsoldosok inkább védelmezik a hazát, mint a nemzet maga. Kegyed privilégiumot többé nem oszt soha, mert a szabad hazában privilégium nem létezhet. A nemzet nyelvéből ki lesz törölve e szó, *privilégium*, örökké. Midőn én egyszer vagyok, a nemzet nem sülyedhet többé oly örvénybe, hogy még egyszer valaha privilégium születhessék. A nevelési ügyet szinte csak maga a népfelség intézi, hol én elememben levén legnagyobb befolyást gyakorlok, mert nélkülem az ember céljának megfelelő nevelés józanul nem képzelhető, tehát kegyed egyetlenegy professzort sem fog kinevezni. A papság a nevelés alá olvad, külön szerepet nem játszhatik, a püspökök kinevezésétől tehát megkíméli kegyedet a népfölség; ha egyébiránt valamelyik pap lelkesedésből elragadtatik, s ha kedve tartja; mezítláb, gyalog és hajadonfővel, miként az üdvözítő tett vala, bejárhatja a hazát és hirdetheti Jézus tanítását, mert csak így van hatása a tanításnak: négy- vagy hatlovas hintóbúl tanítani nem lehet, bolondítani igen. Az érdemes papi rend eddig ahelyett hogy világított volna, vakított; az alázatosságot legfőbb erénynek prédikálta (holott maga gögös és büszke vala), pedig az alázatosság rabságra vezet. Eddig kegyed a papságot a trón támaszául nézte, de ezentúl nem lesz rá szükség, mert ahol én vagyok, ott a trón nem inog meg, vagy ha támaszra szükség leszen, én fogom támogatni. Én egyébiránt a trónt másképp építem; sokkal alacsonyabb, bázisa szélesebb lesz, s már csak ennél fogva sem igen dőlhet el, de átájtában nem is lesz oly igen feltűnő, úgyhogy más karoszékektől csak csekélyiségekben fog különbözni.

Kegyed, Uram Király, a népfölségnek szimbóluma, jele leszen. Mert habár oly szerkezetű s oly tökéletes köztársaság alakul is, milyen még senki agyában meg nem született, és csak a szabad sajtó tartotta fenn magának azt kitalálni, mivel más szomszéd társaságokkal némi viszonyban vagyunk, Kegyed, Uram Király, annak központján mutató lesz, mert kell egyvalakinek lenni, ki a szomszéd társaságok biztosait elfogadja. Ha például akár az orosz, akár francia társaság valami ügyben velünk értekezni kíván s követet küld, az nem mehet faluról falura, városról városra, hogy küldetésének okát minden egyes polgárral közölje. A haza közepén tehát lesz egy megbízott, s az a király, de ő semmit maga nem végez. Hogy azonban az királynak, vagy fejedelemnek, vagy császárnak, vagy szultánnak neveztessek, e nem tartozik a dologhoz.

Két úrnak egyszerre nem szolgálhatván, tehát kegyed, Uram Király, csak a magyarnak lesz királya, s Budapesten lakni rendeli a népfölség. Ha józan politika otthonos az udvarnál, ez fogja tanácsolni, hogy a császári címet légbe bocsássa. Hiszen ez nem lehetlen: Rómában, Konstantinopolban és Párizsban már több császári címek megsemmisédtek. Az omláshoz közelítő picinded Ausztria romjaiból némely töredékek Németországgal olvadnak eggyé, hol azonban kegyednek jövődjé nincs: ellenben ha a magyarnak érdekébe tudja magát kegyed helyezni, minden mostan uralkodó fejedelmek közt legszebb jövője lehet. Már háromszáz éves a törekvés a magyart ausztriaivá tenni, de eddig nem sikerült, és ezután sem sikerül soha. A magyar, ha mostoha körülmények kedveznek neki s ha észére térni nem tud, maga-

magát megemésztheti, semmivé lehet, de hogy éppen ausztriaivá és csak ausztriaivá legyen, remélni sem lehet. Ha tehát kegyed, Uram Király, el tudná magában határozni, nem úgy, mint eddig amúgy mostoha Atyakint, hanem édes Atyailag a magyarnak jobbját nyújtani és meg is szorítani: oly politikai tényt vinne végbe, milyen a praktikus Metternich³⁸ ősz fejéből sohasem került volna ki, s melyet a magyar késő korig méltányolni tudna; mert a magyar oly természetű, hogy semmi legkisebbet is hálátlan nem hagy, pedig körülményei közt az említettem lépés ránézve nagy jótétemény volna.” Körülbelől így szól majd Fölségedhez a szabad sajtó. Többet fog ő még mondani, de hiszen neki jobb nyelve van, mint nekem, majd kitesz magáért, ha biztos helyzetbe teheti magát.

Egyébiránt ha valamiképp kedve jőne a közelgető országgyűlésnek legelőször is azt *akarni*, hogy szólhasson, azaz ha a szabad sajtó valami módon a gyűlésteremben megjelenhetnék, bizonyosan tudom, mindenekelőtt ezen szavakat intézné Fölségedhez: „Felséges Király, a magyarok Pozsonban együtt levén, Felségedet közükbe várják. Legyen szíves valamit nekik magyarul elmondani beköszöntésül, hiszen néhány sort betanulni nem valami legyőzhetlen dolog, vagy ha csak úgy olvassa is föl Felséged, mindegy; a magyarok oly éljennel üdvözlendik, mely a hetedik égből is felhallatszik. Akármilyen sületlenségek fognak azon szavak lenni, nem tartozik a dologhoz, csak Felséged szájából jöjenek s magyarul hangozzanak. Ezt az elfogulatlan s felvilágosodott férfiú komédiának nézné, de semmit sem tesz, a magyar már több komédiát is látott. Ha azonban Felséged nem cerimóniát akarna, hanem komolyan szándékoznék valami szépet és nagyot tenni, s ha az udvari kancellária nem bírna a tárgyhoz alkalmazott szavakat adni, ezt én szívesen magamra vállalom, s ezekből állnak: „Nemes szívű Magyarok! Én személyesen jelentem meg önök között, és el nem távozom addig; míg a habsburgi házhoz mindenkor hív Magyarországnak valamennyi sérelme orvosolva nem lesz. Sok viszontagság ért bennünket a három század alatt, mióta kapcsolatban vagyunk, de önöknek becsületére legyen mondva, midőn habsburgi házunk veszedelemben volt, akkor leghívebben ragaszkodtak hozzánk; mi még inkább neveli e becsületet, hogy őseimnek majd egyike, majd másika jogtalansággal illette önöket vagy őseiket, s a szerencsétlenség idején azt velünk nem éreztették. Ezt csak oly nemes nemzet teheti, milyen a magyar. Az idők elmúltak, Magyarországra szebb jövő virrad. Én ezennel segédkezet nyújtok mindazoknak létesíthetésére, mit a nemzet létesülve látni óhajt. Lemondok azon ceremóniáról, mi eddig divatozott, hogy a Felső propozíciókat³⁹ terjesszen a rendek elébe. Önök jobban tudják, mire van a nemzetnek legnagyobb, legsürgetőbb szüksége, mint én. Azonban tanácsal, indítvánnyal, mely szívem mélyéből ered, lépek föl, mely ebből állana; a két tábla olvadjon eggyé össze, s mivel a királyok feje fölött lenni szokott álfénytől sokan megvakítva vannak s nem merik véleményüket személyesen előadni, legyen a sajtó tökéletesen szabad, hogy ott minden tartózkodás nélkül elmondhassa ki-ki, mi szívében fekszik, mert más úton a szívhez jutni nem remélhetjük. Ha ezt önök jónak tartják, most oszoljunk el, hogy a jövő hónap elsőjén Budapesten gyűljünk össze a tanácskozást megkezdendők. Helyről nem szükséges aggódni, a József épületben⁴⁰ az egész első emeletben a keresztfalakat lerontom addig, s ott elférünk. A katonaságnak nagyobb részét hazabocsátom, mert ezentúl nem lesz rá szükség. Most isten önökkel, akkor ott látjuk egymást.” Ezt olyan éljen, oly hangos éljen követné, milyen nem volt világ kezdete óta.

³⁸ *Metternich, Clemens Lothar von (1773–1859)* – osztrák államférfi, diplomata, kancellár, 1826-tól 1848-ig miniszterelnök.

³⁹ *propozíció* – előterjesztés, indítvány. (lat.)

⁴⁰ *József épület* – a mai Szabadság tér helyén emelkedett hajdan a még II. József által építtetett hatalmas, erődszerű Újépület, amely ebben az időben katonai intézmény volt. 1897-ben bontották le.

A kitűzött hónap első napja elérkezvén, a félbeszakasztott megnyitó beszédet eképpen folytatná Felséged: „Hála istennek, hogy friss egészségben láthatom önöket. Remélem, gondolkodtak önök a két pont fölött, melyeket a minap Pozsonban indítvány gyanánt javasoltam. Mielőtt tanácskozáshoz fognánk, a két pont iránt tisztába kell jönnünk. Nagybátyám, II. József császár bizonyosan jót akart a népeknek, de mivel ő maga akarta, önök megegyezése nélkül, nem boldogult, én magamtól semmit sem akarok tenni, hanem tegyenek önök. Előre nyilatkozom, mindenben megegyezem, mit a haza boldogságára tenni jónak tartanak, de képtelenség is volna tőlem abban ellenkezni. Én ettől fogva Magyarországot tekintem hazámnak s lakásomat Budapesten veszem. Eddig a felsőtábla a kormány érdekében munkálkodott, akár fért az meg a magyar nemzet javával, akár nem; mostantól fogva nekem más érdekem nincs, csak az, mi a nemzet érdeke. Ha a felsőtábla jónak nem látná az alsóval összeolvadni, én azért az alsótáblánál foglalok helyet, mert ez képviseli a nemzetet.” Ha e szavakat elmondja Felséged, oly nagy király leszen, milyenről a történet még nem emlékezik. A magyar kezd akarni, de hogy mit akar, még csak igen kevesen tudják közölni. A felsőtábla mégis leginkább tudja, mit akar, tudniillik: *nem akarja* helyzetét változtatni. De ha Felséged az alsótáblával egyetértve a felsőre egy kissé ráijeszt, azonnal meghunyászkodik, mert ismerni kell e fajt.

Sokan visszajednek e hangtól, s azzal fognak vádolni, hogy a Felség iránt nem elég tisztelettel viseltetem, de eljön az idő, s el kell jönie, midőn férfiak lesznek, kik beszédemben tiszteletlenséget nem találnak. Némelyek a király személyét szentnek, sérthetetlennek tartják, de ez csupa hízélgés. Én szentnek senkit sem ismerek az emberek közül; szent csak az Isten magosságában. Hogy sérthetlen volna, azt is tagadom, mert számtalan példák bizonyítják, hogy a Felség éppen úgy sérthető s gyakran halálra is sértetett, mint akármely más ember. De hiszen a királycím emberi természetét meg nem változtatá. Minden fejedelem: vagy zsarnok, vagy a törvények alatt álló ember. Ha zsarnok, egyéb embereknél rosszabb, és mért volna ő akkor sérthetetlen? Ha pedig a törvények alatt áll, miként lehetne őt képtelenség nélkül sérthetetlennek tartani? Hiszen mihelyt a törvény sérthetetlennek kimondaná, azonnal zsarnok volna, mert ki vonná őt, mint sérthetlent, feleletre, habár a törvényeket mind áthágná is?

A szabad sajtó minden általa történt hibát maga meg is orvosol

Ha csak egy kissé méltatjuk is a nagy természetnek akármely részét figyelmünkre: kénytelenek vagyunk megvallani, hogy nincs semmi, habár egyébként a legnagyobb isteni áldás legyen is, mely különös szempontból tekintve némelyekre nézve ártalmasnak ne neveztet-hetnék, pedig az Isten alkotá; de az ártalom más oldalról véve vagy nem is ártalom, vagy ha az, szükséges az egészhez; úgy a szabad sajtó ártalmi is vagy nem is azok, vagy ha igen, de szükségesek más tekintetből.

Vegyük vizsgálat alá először azon lényeket, melyek rajtunk, embereken kívül vagynak; vagy inkább, mivel azok számlálhatlanok, vizsgáljunk csak némelyeket. Van-e ránk nézve nagyobb áldást osztó, mint a nap? Pedig éppen ezen nap hány millió embernek árt azáltal, hogy kiégeti a növényt, a veteményt? Milyen volna a föld színe, ha eső nem öntözné, de megint mennyi kárt okoz a zápor, a jégeső? Mit csinálnánk, ha tűz nem volna? – pedig mennyi rettenetes kárt okoz a tűz? Mit tennénk mi, kik már a húst megszoktuk, ha háziállataink nem volnának? – pedig mennyi kárt okoznak azok? Szél nélkül levegőnk megromlanék, mily isten áldása tehát ez, de mennyi kárt okoz egyszersmind? Mennyiféle ételünk kerül ki a különféle növényekből s mennyi gyógyszer készítenek belőle? – ellenben hány embernek okozott a bennök létező mérge halált? Mily boldogság a legtöbb emberre nézve, ha arany rakáskákra tehet szert? – de hányan lettek ennek szomorú áldozatai? –

Elég. Minek untassam az olvasót, ha ezt úgyis mindenki tudja? Mindaz, mi az embernek legnagyobb áldására van, egyszerismind káros is lehet. Jutott-e azért embernek a bolond gondolat eszébe, hogy a napot, esőt, tüzet, növényeket, állatokat meg kell semmisíteni, mivel sokat ártnak? Sohasem. És vajon mért nem tett ember próbát az ily ártalmakat akadályozni? – azért, mert a természetben így van, ember ezt megmásítani nem képes. De másodsor azért sem jött oly gondolatra, hogy ez ártalmakat akadályozni kellene, mivel mind az ily károk más részről orvosoltatnak. Ha a nap sohasem égetné ki a növényeket, az emberben nem fejlődnek ki oly mértékben a szorgalom, nem volna oka úgy iparkodni, tehát röstségnek adná magát; márpedig a röst sohasem tökéletesül annyira, mint az iparkodó. Így a nap hévsége ártott a növénynek, de egyszerismind használt az embernek. Megkímélem az olvasókat és nem magyarázom egyenként a többi példákat, mert józan ész tesz föl minden olvasóban, ki ezt átlátja. Isten így rendelte el, pedig ő bölcsebb, mint mi.

Vegyük csak rövidség okáért magát az embert. Mennyi tulajdonsággal, mily célszerű testrészekkel van ő fölkészítve, s pedig mindazokkal árthat is. Árthat magának, s árthat másnak is. Ti, kik cenzúra által csak azt akarjátok megakadályozni, hogy az ember írva ne árthasson senkinek, legyetek következetesek, és mindent akadályozzatok. Hogy az ember könyvével árthat némelyeknek, az tagadhatatlan, de másoknak megint használ; így van ez az egész természetben, mint néhány példában fölebb érintém. Az ember kezével nemcsak úgy árthat, ha könyvet ír, hanem úgy is, ha valakit meglő, megcsonkít, megver, más tulajdonát elveszi. Tehát gyökerénél kell az orvoslást kezdeni, azaz kezét kell az embernek elvágni, akkor aztán bizonyos, hogy nem árthat. Az ember meglát valamit, neki megtetszik, s elveszi; tehát szemét ki kell vájni, hogy semmi olyast meg ne lásson, mit elvinni kedve kerekednék. Továbbá az ember egy helyen szobájában maradva nem árthatna a szobáján kívül levőknek, de ő nem marad otthon, hanem elkimegy, s többnyire úgy árt; hogy az ne történhessék, lábait vagy kötözzétek meg, vagy vágjátok el, ekkor nem árthat lábával.

Nem tudtok alaposan gondolkodni s cselekedni. Ne akkor tiltsátok meg a gyümölcsöt, mikor már érett s talán némelyek ettek is belőle, hanem a fát gyökerestül vágjátok ki, mielőtt még virágozott volna. Így ne a könyveket akadályozzátok, mert minden gátolás mellett néha mégis a szerintetek legveszedelmesebb, legkárosabb könyvet olvassák, hanem eszközöljétek, hogy senki még olvasni se tudjon. Így bizonyosan nem ír senki ellenetek.

Minden könyv vagy jó vagy rossz. Ha jó, természetesen jót okoz; ha rossz, azaz szerintetek veszedelmes, megint csak jót okoz, mert ti, kik a cenzúrákat fenntartjátok, bizonyosan nem jogos utakon jártok, s a nektek veszedelmes könyv valamit jobbít rajtatok. Ugyanis természetében van az embernek, hogy jótétét nemcsak nem akarja erővel eltitolni, sőt azon van, hogy azt mások tudják. – Akármilyen legyen a könyv, az olvasót soha boldogtalanná nem teszi, nem teheti. Mert ha jó, épül belőle az olvasó, tökéletesedik, fölvilágosodik; ha pedig olyan, hogy a bennfoglalt tanokat az olvasó nem fogadja el, megint csak használt, mert az olvasónak ítélőtehetségét táplálta, erősítette; ugyanis képtelenség volna állítani, hogy midőn az olvasó valami tant el nem fogad vagy elfogad – nem gondolkodik, nem ítél fölőtte. De másrésről ha a könyvben levő tanítást el nem fogadja, nem árt neki, boldogtalanná tehát semmi esetre nem teheti. De tegyük, hogy áltanítás van benne, s az olvasó elfogadja: ártott-e ezáltal magának vagy másnak? Nem, mert ő azt igazság gyanánt fogadja el; ha nem tartaná igazságnak, el nem fogadja; mindenki azt tartja igazságnak, miről meg van győződve. Képtelenség volna állítani, hogy aki valamit igazságnak nem tart, azt mégis elfogadja. Készakarva senki sem hibáz.

Megengedem azt is, hogy valaki nem bírja megítélni, igazság-e az, mit elfogad, vagy nem, és mégis elfogadja. Igen, de az embernek szabad akarata van, az alkotó így teremté. Ezen szabad akaratát használnia kell. Mert ha ebben valaki gátolná, megszűnnék minden erény, minden

moralitás, mert ezek csak tökéletes és korlátlan szabad akaratból származhatnak: legkisebb kényszerítés az erényt tönkretette. Ha tehát egyvalaki szabad akaratát használva rosszat fogad el, részben árt magának, de mi ezen ártalom azon haszonhoz képest, hogy szabad akarata szerint cselekedett s cselekedhetett?

Isten úgy alkotá az embert, hogy csak fokenként tökéletesedjék, tehát hány tévedésen kell keresztülmennie, míg az igazsághoz és lehető tökélyhez juthat? E tévedések az ember természetében alapulnak, tőle el nem választhatók. Az általok úgynevezett veszedelmes és ártalmas könyvek, ha csakugyan nem igazságokat foglalnak magokban, mik egyebek, mint tévedések? Bár az igazság magában véve öröktűlfogva az volt, de emberre nézve nem tűnik föl véletlenül, mint valami *deus ex machina*⁴¹, hogy a ma született embernek elébe állana s azt mondaná neki: itt vagyok, az igazság. Hozzá csak sok tévedés után juthatni. Tanúsítja azt a világ történetének minden sora. Ha egyébként hatalmatokban van, semmisítsetek meg minden tévedést, hogy e pillanattól fogva csak a tiszta igazságot lássuk, s megköszönjük nektek. Minden tévedést ellenvetés gyanánt tekinthetni, márpedig annál tisztábban tűnik ki az igazság, minél több ellenvetés tört meg rajta. Ha a sok ellenvetés közt leroskad, nem volt igazság. Minden könyv tehát, mely tévedést vagy ellenvetést foglal magában, orvosolja a tévedést azáltal, hogy az igazság kifejllesztésére okul szolgál. A tévedés tökéletes meggyőződésből ered, ha pedig a meggyőződéstől akarjátok az embert megfosztani, elveszitek értelmét s eszét: mert miben áll az ész? – ha nem abban, hogy ítéel, kimondja, mi jó vagy rossz, igaz vagy igaztalan? A meggyőződés nyilvánítását akadályozhatjátok egy ideig, de megsemmisíteni emberi erő nem elégséges; s minél inkább akadályoztatik, annál dühösebben tör ki. Ha Luther szabadon kimondhatja véleményét, sőt meggyőződését, oly pusztítást nem vont volna maga után.

Nézzük sorra a hibákat, vétségeket, melyeket a szabad sajtó elkövethet, s adjuk hozzá azt is mindjárt, miként orvosolja.

Pesten egyik-másik tanácsnok a város kasszáját kiüríti. A sajtó ezt nyilvánossá teszi, a rablókat megnevezi. A népnek egy része, mely olvas, felfigyelve tolul a városházhoz, s a rablókat hivatalszobájukból kihurcolni akarja, hogy azonnal elégtételt vegyen a pénzért, melyet a kasszába fizetett. A rablónak segítségére ugranak a többi tisztviselők. De a nép száma nagy, s hogy a néhány rablónak míg a többiek segítségére mennek, az ingerültség nő s egész dühösséggé fajul. A nép tehát böszültségében a rablókkal még néhány ártatlant is lemészárol. Ez a sajtó hibája, mert ő hozta nyilvánosságra a gáztettet. De e hibáját megorvosolja olyképpen, hogy máskor senki sem merészli a közszükségekre a nép erszényéből alkotott pénztárt bántani.

Egyik tanácsnok vagy a bíró kétezer pengő forint ajándokért a pört úgy végzi be, hogy az ajándékozó nyer, ellenfele pedig (nincs módja ajándékozhatni) vesz, holott isten, ember előtt ennek van igazsága, és mégis koldusbotra jut. A sajtó ezt nyilvánossá teszi. Ember természete olyan, hogy ily égbe kiáltó igaztalanosság hallására felháborodik. A hamis bírót megtámadja, hivatalából kiveti a felháborodott nép, sőt ami több, kényszeríti, hogy az ajándékul vett kétezer forintot a pörevesztett szegénynek adja. A hivatalából elűzött gaz bírónak családja van, felesége és öt gyermeke; ezek ártatlanul szenvednek atyjuk miatt. S mi okozta ezt? A szabad sajtó. Ez mindenestre hiba. Mert úgy kellene valami jót eszközölni, hogy azáltal senki se károsodjék. No de mi ezen bíró családjának szenvedése ama kiszámíthatlan haszonhoz képest, melyet a szabad sajtó más oldalról okoz? Ha nincs szabad sajtó, egy gaz elöljáró miatt az egész város népe szenved, egyes családok egészen is tönkrejutnak.

Egy pap azt prédikálja: nincs kedvesebb Isten előtt semmi, mint misére adni pénzt. A nép ezt hiszi, és utolsó garasait is misére adja; némelyeknek nincs kenyerek otthon, gyermekeik

⁴¹ *Deus ex machina* – isteni beavatkozás. (lat.)

éheznek, éhségtől kényszerítve lopnak. A pap egy napra négy-öt mise árát is elteszi, holott csak egyet szolgál naponként. A sajtó kegyetlenül támadja meg a papot, úgy hogy a nép megbotránkozik s vallásában ingatag kezd lenni. Ez hibája a sajtónak, hogy a nép hitét megrendítette; de más részről azt a jót eszközlé, hogy vak hit helyett gondolkodni, kételkedni s ítélni kezd. Ennek következtében egy pap sem csalhatja többé s egy ember sem adja legszükségesebb garasait misére, gyermekei egynek sem éheznek meg, következésképp a lopás eszközbe sem jut.

Másik pap azt prédikálja, hogy a vétket megválthatni bizonyos mennyiségű pénzen. Hívei hiszik, s mivel pénzök levén megváltani a bűnt, nyakig süllyednek a bűnörvénybe. A sajtó megtámadja a papot, s meg nem nyugszik addig, míg hívei köréből el nem űzi. Azonkívül azt hirdeti, hogy az ily pap nem Isten szolgája, hanem az ördögé; hazugságokat hirdet s nem Isten igéjét. A hívek látván, hogy papjuk így meggyalázva elűzetik, vallásukban háborítatnak, annak tanítását megvetik. Ez a szabad sajtó hibája, de kárpótlás érte az, hogy ily esztelen tettektől a többi papokat visszaijeszti, s más helységbeli hívek papjuknak nem hisznek vakon, következésképpen nem vetemednek gonoszságokra. Mert a józan ész és lelkiismeret megóvják az embert, hogy a legszörnyebb vétket is erénynek nevezze. Példák a spanyol inkvizíciók.

Más példa. Egy professzor azt tanítja iskolájában s hirdeti könyvében országszerte, hogy a fejedelmet Isten rendelte, hogy amit az kíván, azt úgy kell teljesíteni, mintha maga az Isten kívánta volna; ha jövedelmeknek felét kívánja adóul, azt tüstént megadjátok, habár jövedelmek másik felével éhségre jutnátok is; hová fordítja azt? – tudnotok nem szükséges, de még arra gondolni is vétek. A sajtó e bolond professzort s képtelen tanítását megtámadja. Ez a sajtó hibája: kárt tett a professzornak s a fejedelemnek is, de használt az egész népnek, mert a felejtővedelem-adó zsebében maradt.

Még más példa. Egy teológus ezeket tanítja: böjtölni, imádkozni, misére menni, az alázatosság sat., legszebb erények; – a kereszténynek csak hinni kell azt, mit az anyaszentegyház elébe ad, de okoskodnia egy vagy más tárgy felett nem szabad. A szabad sajtó ezeket megcáfolja, s kézzelfoghatóan mutatja meg, hogy ezek nem erények, sőt megmutatja, hogy ezen állítás: *vallási tárgy felett okoskodni nem szabad*, egyenesen a természet törvénye elleni bűn, miszerint tökéletesednünk kell – megmutogatja tovább, hogy az erény csak oly cselekedetből áll, melyek által embertársunk tökéletesülésére és boldogulására szabad akaratból segédkezet nyújtunk. Ez némelyekre nézve káros, tehát sajtói vétség, mert sokan hiedelmükben megzavartatnak. De haszon másrésztől, mert a hívek zavarodottságukból világos fogalmak által tiszta vallásra fejlődnek.

A szabad sajtó azt mondja: nem a vallások, hanem az erények üdvözítenek és boldogítanak: ezáltal az egész religio alapjában megrázkódtatik, a külső fény megszűnik vakítani, a főpapok tekintélye elenyészik; – ez nagy kár, de másrésztől nyereség lesz, mert Jézusnak egyszerű vallása a maga tisztaságában áll ismét fel.

A szabad sajtó azt mondja: minden hivatal, mely holtig tart, képtelenség; fiúnak pedig atyja hivatalát örökségül átvenni s azt szükségképp folytatni, akár van hozzá elég esze, akár nincs, még nagyobb képtelenség; ahol és meddig ez így van, ott ész nem lehet. Ily állítás által a szabad sajtó kétségkívül sokat árt, mert ha elismerik az emberek ezt igazságnak, elfogadják, s még két-három év múlva mindig új hivatalnokot választanak, mily sok idővesztésbe kerül ez és mily sok visszaéléssel történik a választás; de más részről kiszámíthatlan a haszon, mely a választásból ered. Minden hivatalnok szentül teljesíti kötelességét, mert különben kimarad más választási alkalommal: csak ez maga mennyi üdvöt áraszt a hazára. A legtisztább vallás, a legszentebb törvények semmit sem érnek, ha csak ki-ki a maga kötelességét nem teljesíti.

Bizonyossá tehetem az olvasókat, hogy én a polgári társaság árnyéklatai szerint száz meg ezer különféle példában tudnám bebizonyítani, hogy mindenütt, hol a sajtó árt, mindenütt több hasznot áraszt egyszersmind.

De e tárgy igen fontos, még mélyebben is beleereszkedhetni. Megpróbálom. Kihatolhatok-e a mélységből, nem mondhatom.

A szabad sajtó nem is véthet

A fölebbi példákban láthattuk, hogy a sajtó mindig csak ott emelte szavát, hol már a visszaélés, a véték megtörtént. Amit tehát vétett is, nem az ő vétke, hanem az általa világosságra hozott bűnnek természetes következése, mert a bűnnek büntetése el nem maradhat. Ha soha véték nem történik, a sajtó nem szólhat úgy, hogy belőle rossz következzenek.

A szabad sajtó tökéletesség szüleménye. A tökéletesség eszméje, hogy az csak szépre s jóra, szóval még tökéletesebbségre, nem pedig ellenkezőre törekedhetik; tehát vétket nem követhet el.

Tegyük, hogy a szabad sajtó valakit megtámad, mert ha támadólag lép föl, csak embert vagy annak véleményét támadja meg. Ha valakit megtámad, vagy igaz, mit róla mond és állít, vagy nem igaz. Ha igaz, nem vét, nem sért, csak az igazat mondja ki; ha nem igaz, amit valakiről állít, nem azt sérti, kit megtámadott, hanem magát teszi csúffá. Hogy az emberek sértve érzik magokat, midőn a szabad sajtó akár igazán, akár nem igazán támadja meg, nem azt mutatja, hogy a sajtó sért, hanem hogy a megtámadott ember gyarló, ki sem az igaz szót el nem bírja, sem az ellenkezőt megvetni nem tudja. – Csodálatos valóban, hogy a hatalmasok, kik a gyöngébbek szabadságát és jogait elrabolták, éppen azon kifolyását akadályozzák az emberi tehetségeknek, mely sajátképp nem is sérthet. Ha embertársomat főbe ütöm, ez valóságos sértés, mért nem akadályozzátok tehát az embert tehetségének ezen nyilatkozásában? Mért nem állítotok minden ember mellé egy poroszlót, hogy senkit meg ne sérthessen, ha annyira szíveteken fekszik az emberiség boldogsága? De bohók is vagytok egyszersmind, azt hívén, hogy az emberek mind azt nektek elhiszik, mit velök elhitetni akartok.

Akármi irat, amennyiben vétőnek vehetni, vagy az *Istent* sértené, vagy valamely magános embert, vagy a *polgári társaságot* egészben. Az *Isten* sokkal fölebb áll, hogysen akárki is őt tulajdonképpen mint Istent sérthetné. Ha midőn szokásból mondjuk is, hogy vét az Isten, az alkotó, a teremtő ellen, csak annyit tesz, hogy az Istentől kiszabott természettörvény ellen szegül. *Magános embert*, mint fölebb láttuk, nem sérthet. De ha véthetni is, ugyanazon sajtó által a vétséget visszatorolhatja, magát igazolhatja. Nem úgy, ha valaki másnak vagyonát valósággal elveszi, mert ez – azáltal, hogy a sajtó útján visszakívánja – még nem térül meg. Hogy pedig valaki másnak becsületét sajtó útján vagy előszóval elvehetné, egyenesen tagadom. Mert ezt semmi fizikai eszközökkel sem tehetni. Ha valaki azon hiszemben van, hogy egy másik elvette tőle sajtó útján becsületét, nem más, mint előítélet. Ez éppen olyan volna, mintha valaki azt mondaná: ez meg ez sajtó által eszét elvette. Megpróbáltam, gondolkodtam felőle, de kénytelen vagyok megvallani, hogy a becsületet a lélektől nem bírtam elválasztani. Azonban mégis az emberi gyarlóság iránt némi kedvezéssel viseltetve engedjük meg, hogy egyik ember, teszem X, a másikat, Y-t iratában csakugyan megsérti; Y-nak éppen azon joga és tehetsége van, vagy helyette valamely barátjának X-et azon mértékben visszaseríteni, de így e két sértés elidálja⁴² magát, s a két sértett megint előbbi sérületlen állapotban van. – Nézzük a harmadik esetet, véthet-e a *társaság ellen*. Én képtelenségnek tartom azt,

⁴² *elidál* – kihagy, kiküszöböli; itt: semlegesít. (lat.)

hogy egyes ember az egész társaság ellen véthet, hogy azt veszélyeztetheti, hogy azt véleményével felforgathassa, ha a társaság csakugyan társaság és nem csorda.

Vagy jó alapokon, azaz józan ész szerinti szerződésen nyugszik a társaság, vagy nem. Ha a józan ésszel megegyező törvények teszik alapját, úgy lelkét kiírhatja a legjelesebb író, és mégis csak egy követ sem mozdít meg a társaság alapjából; mert az írónak is, ki a társaságot megtámadja, csak olyan józan esze van, különb nem lehet, mint azoké vala, kik a társaságot alakították. A józan ész nem egyéb, mint maga az igazság; mindenütt ugyanaz levén, az író sohasem volna képes hibát találni a társaság szerkezetében. Azt hinni pedig, hogy mégis megtámadja és felforgatja, több, mint képtelenség. Ha pedig az íróban még a józan ész nem fejlődött volna ki, sokkal ügyetlenebb és ostobább volna, mint hogy a társaságot felforgatással fenyegethette. Már kérdelem, sértene-e az ily író a társaságot? Nem. – Ha ellenben nem igazságra alapult a társaság, jól teszi az író, ha felforgatja, mert a jó társaságnak igazságon kell nyugodnia; eszerint tehát nemcsak nem sértene az író a társaságot, sőt nagy jótétéménnyel volna iránta, és így csak köszönetet érdemel.

De mivel a társaság több testületekből állhat, úgyhogy a fejedelme külön van tőle válva, így külön testet formál; az egyházi státus a státusban még külön státust képez, tehát vagy magát a nagy társaságot támadja meg, vagy az elkülönzött fejedelmet, vagy az egyházi státust. Ha a fejedelem külön van, az egyházi státus is külön, már nem józan ésszerű a társaság, és így akármelyik ágát támadja meg egyenkint, vagy a hármastátust együtt, nem sért, mert a nem józan ésszerűt lerontani akarni, hogy helyébe józan ésszerű álljon, nemcsak nem sértés, nem bűn, hanem inkább erény.

Engedjük meg, hogy a társaság hibás szerkezete, s pedig hibás alkotmánya, hibás igazgatása s hibás törvénykezése. Ahol e hibáknak egyike van, ott a másik kettőnek is jelen kell lennie. A társaság egyes emberekből alakult össze. Ezen egyeseknek mindegyike oly természettel bír, hogy tökéletesednie kell, tehát az egész társaságnak is. De ha a társaságnak tökéletesednie kell, a hibát is orvosolnia kell, különben nem tökéletesednék. Hibáit tehát megtámadni s orvosolni minden egyes tagjának kötelessége. De mindenik még nem ismeri, hol és miben a hiba, hanem csak némelyek. Amelyik előbb megismeri, tartozik a hibát fölfödözni s tehetőségéhez képest orvoslásához járulni. Így világos, hogy akármely hiányait rója meg az író, nem sértheti a társaságot.

Példák. Ha a törvényhozásba a végrehajtó befoly, a szerkezet rossz; ha a végrehajtó törvény elébe nem idéztethetik, hanem a törvényen felül áll, a szerkezet rossz; ha a büntető törvényeséken az igazgató részt vesz, a szerkezet rossz; ha a törvényszéki bírakat a végrehajtó önkénye szerint nevezi ki, a szerkezet rossz; ha a hatóság nem maga választja elnökét, a szerkezet rossz sat. rossz. Támadja már meg a sajtó a sok elszámolt és még több el nem számolt rossznak akármelyikét, nem véthet a társaság ellen, mert a rosszat nem túrni, hanem jóra változtatni kötelessége. Miként véthetne tehát a társaság ellen az író, meg nem foghatom.

Az író tehát akármit ír, sem egyes ember, sem a társaság ellen nem véthet. Ha irománya jó, használ a társaságnak, ha rossz, nem használ ugyan, de nem is árt; s ha veszedelmes, könnyen megcáfolható ugyanazon szabad sajtó útján. Az író, midőn munkáját írta, szabad akaratával és jogával élt; az olvasó is szabadon él jogával. Az író senkit sem kényszerít arra, hogy munkáját valaki olvassa.

Valaki ezt állítja például egy munkájában: *nincs isten, az ember lelke a testtel együtt meghal.* Kérdelem, ártott-e azáltal akár egyes embernek, akár a társaságnak, vagy sértette-e azáltal az Istent? Én tagadom.

Egyes embernek nem ártott, mit eképp bizonyítok be. Minden egyes ember, ki az állítást olvassa, éppen úgy bír szabad akarattal, mint aki állítja; mert nem jutott még senkinek eszébe

ezt tagadni, vagy ha tagadta volna is, hogy minden ember szabad akarattal bír, be nem bizonyította és sohasem is fogja bebizonyítani. A szabad akarattal bíró ember semmi állítást el nem fogad csupán azért, hogy valaki állítja, hanem ha arról meg van győződve. Rákényszeríteni nem képzelhető, mert akkor nem volna szabad akarata, márpedig azt vinni végbe, hogy valakinek szabad akarata ne legyen, abszurditás. Ha minden ember, ki e földön van, erejét csupán arra egyesítené, hogy egyvalakit szabad akaratától megfosszon, nem volna képes. Kényszeríthetné arra, hogy szóval vallja, mire kényszerítik, de akarata lelkében mégis más marad. A természetnek bámulandó nagy hatalma emberre nézve leginkább itt tűnik ki. Ha tehát az összes emberi erő nem képes egyvalakinek akaratát igazgatni, megváltoztatni, miként tehetné egyes író? Eszerint, akár állítsa, hogy nincs isten, akár hogy a lélek meghal, az, ki olvassa, el nem fogadja, ha ő ellenkezőleg van meggyőződve. – Ha pedig elfogadja, szabadságával élt. Márpedig ha valaki szabadságával él s valami rossz következés éri, ezt nem magának, hanem másnak tulajdonítani legnagyobb képtelenség volna. Így azt hiszem világos, hogy a könyv egyes embernek nem árt. – Tegyük, hogy egy kedvelt szónok, prédikátor híveinek szeretetét, bizodalmit bírja. Minden beszédét feszült figyelemmel hallgatják. Egyszer azt mondja: keresztény atyámfiak, én titeket eddig arra intettem, hogy az Istent szeressétek, de most halljátok meg, mit mondok: *nincs isten*. Azt hiszik az olvasók, hogy azáltal ártott nekik? Nem. Ha a hallgatók gondolkodnak, nem hiszik még legkedvesebb papjuknak is az állítását, s így nem árt nekik; ha pedig nem gondolkodnak, hanem vakon hisznek, akkor sem árt: mert a papnak éppen ezen egyetlen állítása elégséges a híveket gondolkodásra ébreszteni, s minden bizonnal ébreszti is; a gondolkodásra ébresztés pedig kimondhatlan nagy haszon. Az emberi természetet nem ismerjük, ha föltesszük, hogy mihelyt a pap az említett állítást ajkán kibocsátja, hívei azonnal vakon hiszik el neki. A legeggyűzőbb ember képes a papot úgy megakasztani, hogy se előre, se hátra nem mozdulhat, s állítását visszavonathatja vele. Tisztelendő úr – kérdezné egyik hallgatói közül –, kitől kapta az észet? A pap vagy nem bírna hirtelen felelni, vagy azt mondaná: Istentől.

Nem ártott a társaságnak. Hiszen a társaságot csak azon egyes emberek alkotják, kiknek a fölebbi állítás nem árthat, miként megmutattam. Ha nem árthat egyes embernek, bolondság vagy esztelenség volna mondani: azon egyesekből keletkezett társaságnak ártott.

A társaság ereje oly arányban áll az egyes író erejéhez, miképpen a népesség száma az egyhöz; tudniillik az íróhoz. Ha föltesszük, hogy minden emberben van józan ész, pedig ezt föl kell tennünk, az egyes írónak józan esze az egész társaságéhoz képest csak olyan, mint 1:y-hoz, azaz a népszámhoz. Hogy ezen egy az egésznek ártson, árthasson, képtelenség állítani. És ha mégis árt, csak azért árt, hogy a társaság egyéb tagjai nem veszik hasznát vagy nem akarják hasznát venni józan eszüknek. És ily esetben tulajdonképp megint nem árt az író, hanem használ, mert a társaságot arra ébreszti, okot szolgál arra, hogy a józan ész használja.

Az Istent nem sértette. Hiszen az Isten nem olyan, mint a gyarló ember, hogy valami szó megsérthesse. Sőt még az ember is vagy csak mosollyal, vagy szánakozással fogadja az ily beszédet. Nekem azt mondja valaki: *kegyed nincs* – vagy nevetem szegényt, vagy szánom, de hogy ezáltal engem sértett vagy ellenem vétkezett volna, csak esztelen állíthatná. Hiszen az Isten létének, habár nem látjuk is úgy magát, mint engem valaki lát, sokkal hatalmasabb jelei, tanúi vannak, mint az én csekély anyagi valóm.

Én tehát tagadom, hogy az író fölebbi vagy más állításával akár egyes embert, akár a társaságot vagy pedig az Istent sérthesse, neki árthasson. Miből aztán az következik: nincs ember agyában gondolat, nincs lelkében meggyőződés, mit közölnie nem volna szabad. De ki is mondhatná neki józan ész szerint: ezt tenned nem szabad! – hiszen e földön embernél felsőbb lény nincs, ember pedig embernek ilyet nem tilthat, mert ő is csak ember.

Sajtótörvények a józan ész szerint nem lehet helye

Ki a fölebbieket figyelmesen elolvasta, önként következtetheti, hogy sajtótörvény nem lehet, és ha mégis létesül, azt jelenti, hogy ott nincs tiszta józan ész. Nézzük, mi lehetne célja a sajtótörvénynek: az, hogy az író se egyes embert, se társaságot, se Istent ne sértsen, vagy ha sértett, vétkeért lakoljon, más célját nem képzelhetem.

Főlebb megmutatám, legalább igyekeztem megmutatni, hogy az író irományaival sem egyes embert, sem társaságot, sem Istent nem sérthet. Mondám: vagy igaz az, mit író egyes ember-ről állít, vagy nem igaz. Ha igaz, nem sért, nem sérthet, mert mire való volna a természetben az igazság, ha azt ki nem mondanók? – és kinek kell ezt szemébe mondani, ha nem az embernek? Hiszen más teremtmény e földön nem értheti, mi az igazság, csak ember. Ha ez nem képes az igazságot meghallani, iszonyú mélyen sülyedt és ez kétszeresen morális kötelességivé teszi embernek az igazságot, minél többször hangoztatni, hogy aki tőle elszokott, ismét hozzászokják, s a mélységből, hová sülyedt, kiemelkedhessék. Ha pedig nem igaz az, mit az író egyes emberről mond, nem azt sérti, kiről mondatik, hanem azt gyalázza meg, aki mondotta, mert hazudott. Ugyanis a vádoltnak szolgálatára áll a sajtó, magát igazolhatni. Mondám, hogy az író irományával a társaságot sem sértheti. Mert itt is azt kell érteni, mit egyes embernél; minthogy a társaság csak éppen azon és nem más emberekből áll, kiket egyenként véve az író állításával sérteni nem vala képes. Tudniillik vagy igaz az, mit az író a társaságról mond, vagy nem igaz. Ha igaz, miként sérthetné? – hiszen az ember természete meg nem változhatott midőn a társaságba lépett, tehát ha előbb nem sérthetné az igaz szó, most sem; ha pedig nem igaz, a gyarló író magát bántja, mert ezer meg ezer tagja a társaságnak cáfolhatja meg a magános író hamis állításait. Állítam tovább, hogy az Istent sem sértheti, mert Isten felül áll minden sérthetesen. De képtelenség is volna hinni, hogy a vélemény vagy meggyőződés kimondva Istent sérthesse. Hiszen ha föltesszük, hogy Isten mindentudó, nemcsak a nyilván kimondott szó, hanem már a gondolat vagy eszme is sértené, mert Isten ezt is tudja, ha áll az, mit vallásunkban Istenről tanítanak. De képtelenség és igaztalanság is volna Isten részéről embert olyanná teremteni, hogy gondolkodják, gondolatit közölni természeti ösztönnel bírjon s aztán a kimondott gondolat mégis az Istent sértse?

Ezek így levén, kérdem, mi célja lehetne a sajtótörvénynek? Az nem lehet célja, hogy a gondolat közlését gátolja. Mert az emberiséget tébolyodottnak föl nem tehetjük, hogy gondolat közlésében, eszmecserélésben magának törvény által gátat vessen. Hiszen eszerint magamagát megkötné, hogy tovább ne mehessen. De ezt tenni, ha akarná is, lehetetlen volna, mert azon természetét, hogy tökéletesednie kell, le nem vetheti, pedig arról csak egy józan sem kételkedhetik, hogy gondolkodás és annak eredménye nélkül tökéletesednie nem lehet.

A sajtótörvény vagy arra szolgálna, hogy a gondolat közlését eleve meggátolja, vagy arra, hogy a már közlött gondolat vétkes eredményeért az író megbüntesse. Itt semmi közép vagy valami harmadik nem képzelhető.

Ha az célja, hogy a gondolatot – mielőtt belőle cselekvés támadhatna – meggátolja, úgy a törvény nem más volna, mint törvényesített cenzúra, *circulus vitiosus*⁴³, de hiszen éppen ez ellen kel ki minden józan, hogy a cenzúra az ember természeti szabadságával ellenkezik; hogy az emberbe letett tehetségeket a magok útján fejlődni nem engedi. Midőn a cenzúra önkényből felállítatott s áll mostanáig, legalább az a jó van benne, hogy az ember szebb jövővel kecsegtetheti magát, remélheti, hogy ez a törvénytelenység megszűnik. Ha pedig törvény pótolja ki a cenzúra helyét, úgy az ember előbbi kis reményétől is megfosztatik.

⁴³ *circulus vitiosus* – körben forgó hibás okoskodás. (lat.)

Minden törvény, mely a cenzúra helyét pótolja, tudniillik midőn mondja: ezt meg ezt a gondolatot nem szabad közölni, hozójának esztelenségét árulja el. Merthogy röviden szóljak, a gondolatról törvényt hozni szörnyű képtelenség. S pedig képtelenség azért, mivel a gondolat s annak közlése nem sért senkit; képtelenség azért is, mivel az ember ezáltal a maga természetével ellenkezőleg akar cselekedni; de harmadszor azért is képtelenség, mivel azt igyekezik korlátozni, mi különben nem árt, nem sért, holott semmi más valódi cselekedeteket előlegesen nem tilt, melyek által kétségtelenül egymást sérthetni. Az ember kezével s kezébe vett elszámíthatatlan eszközzel száz meg ezer különféle sérelmeket vihet végbe; itt előbb megengedhető volna, ha meghatározatnák, mit cselekedjék az ember, miféle eszközzel, mit hagyjon el, minő eszközt ne vegyen kezébe? S ha mégis megkísértené valaki ilyenféle törvényt alkotni, a józan eszű ember nemde kinevetné s eszelősnek tartaná? Hogy tűrhetne tehát józan ember oly törvényt, mely gondolatát s közlését korlátozná, akadályozná? – midőn ez senkit nem sért, miként fölebb megmutatám. – Azt hozhatná föl ez ellen valaki, hogy más népeknél is sajtótörvények léteznek. De mi közöm nekem más népek törvényéhez, midőn a józan észbűl indulok ki? Én akkor úgy veszem, mintha a nagy világban semmi sem volna kívülem; a józan ész minden, ami van, csak ez tanácsol. Más népek sajtótörvényeinek is el kell egykor múlniuk, mert a tökéletesültség minden ily törvényt megsemmisít, minek tehát olyat alkotni, minek előbb-utóbb enyésznie kell?

Ha pedig az célja a sajtótörvénynek, hogy csak a már közlött gondolat vétkes eredményeért az író lakoltassa, hogy mások hasonló cselekedetektől visszajesztessenek: a törvény megint semmi törvény, mert mit büntessen, midőn gondolatközléssel sem egyes embert, sem társaságot, sem Istent nem sérthetni, miként elég világosan – legalább úgy hiszem – megmutatám.

A cenzúrában és sajtótörvényekben, ahol léteznek ilyenféle instrukciók⁴⁴, zsinórmértékek fordulnak elő: semmi oly könyvet meg nem kell engedni, mely vagy az erkölcsöt, vagy a kormányt, vagy a király személyét, vagy valamely hatóságot, vagy intézeti testületet, vagy a nagyokat, vagy az előljárókat sértene.

Ha van az emberek intézkedésében valami esztelenség (pedig mennyi van), úgy az ily hangzatú törvények a legelsőek közé számlálандók. Hiszen tudjátok-e, mit tesznek ama szavak? Megmondom: ez privilégium mindazok számára, kik említették, hogy minden kigondolható rosszat elkövethessenek. Ez kettős képtelenség; először azért, mivel ember másnak oly szabadalmat, hogy azt sérteni ne legyen szabad, nem adhat; másodsor képtelenség azért, hogy törvénynek nevezik. Hiszen az én fogalmam szerint törvénynek csak azt kellene nevezni, mit ha nem éppen az egész népség is, de mindenestre a legnagyobb szám jónak tarthatna. De kérdem, jónak tarthatja-e ezt a többség: az előljárót, vagy a nagyokat, vagy a kormányt nem szabad sérteni? Ha ezt olyképpen lehetne a néppel közölni, hogy az illető előljárók, nagyok, kormány észre ne vennék, még nem sok kifogásom volna ellene; de midőn az előljárók, a nagyok s a kormány tudja, hogy őket nem szabad illetni vagy sérteni: nem természetes-e, hogy magukat büntethetlenségnek értvén elfajuljanak, a legnagyobb gonoszságokra vetemedjenek? Ez keserű gúny volna az emberi észre nézve. A polgári társaságban némelyeknek azon mentességet adni, hogy őket bántani ne legyen szabad – abszurditás. Azoknak, kik ily törvényt hozni képesek, a polgári társaságról fogalmuk sincs.

Én ellenkezőt tartok: a polgári társaságban a nagyokat, előljárókat, kormányt kétszeresen, sőt háromszorosan kell büntetni; szóval méltósági fokozatuk arányában nőljön bántatásuk vagy büntetésük. A józan polgári társaságban nem lehet kivétel emberre nézve; a törvények előtt egyenlőnek kell lenni minden polgárnak; különben a polgári társaság név gyalázatosan

⁴⁴ *instrukció* – rendelkezés, utasítás. (lat.)

bitoroltatnék. Ily törvényt ha csakugyan törvénynek lehetne nevezni, csak magok a kiváltságosak volnának képesek hozni tulajdon érdekében, de nem maga a nemzet vagy egész társaság.

Tudom, mit szoktak az ilyen állításokra ellenvetésül mondani: ha az elöljárókat is megbüntethetni, úgy elvesztik tekintélyüket, minek következtében megszűnik az engedelmesség irántuk, s minden zavarba jő. Mutassatok példát, hogy az elöljárónak megbüntethetése a társaságot zavarba hozta. Megszűnik az engedelmesség a büntetés által tekintélyét vesztett elöljáró iránt. Ez igaz, de hol van a nagy természetben oly ostoba ember, ki állítani képes legyen, hogy az elöljáró megbüntetését érdemlett tette után is elöljáró maradjon? Hát lehet-e képtelenebb fogalmunk az emberi észről, a polgári társaságról, mint az, hogy oly elöljárót, ki bűnt követett el, ki azért érdemlett büntetését elvette, tekintélyét azáltal elvesztette, következőleg hivatalára alkalmatlanná tevé magát: még tovább is elöljárónak megtartsunk? – Ki kell az olyat hivatalából örökre csapni, mégpedig legkisebb reménysugár nélkül ebben az életben valamiféle hivatalra juthatni. – Hol az elöljáró büntette után is megmaradhat hivatalában: ott a törvények rosszak, a polgári társaság is rossz, az egyes polgárok is rosszakká lesznek, ott minden rossz. Tisztelettel kell az elöljáró iránt viseltetni, de csak addig, míg megérdemli; mihelyt magaviselete által érdemtelenné lőn, tiszteletet iránta parancsolni nem lehet.

A nagyok. Mik ők a polgári társaságban? Mi teszi őket nagyokká? Címük? Gazdagságuk? Tudományuk, erényük? A józan ésszerű társaságban a polgári címen kívül más nem lehet, hogy egyik vagy másik gazdagabb, azért nagyobb-e a többinél? Ha valaki több tudománnyal bír, abból következik-e, hogy több joga is van? Az erényes? Az igaz erény magában találja jutalmát, s nem kívánhatja polgártársai rovására mentességét, különben nem volna erény.

A kormányt sértő irományokat nem kell megengedni. Mit jelent ez? Igen sokat és semmit. Hol kezdődik a kormány, melyet sérteni nem volna szabad? Lent a városi poroszlónál; mert tapasztalás szerint azt már sérteni nem szabad, mert város embere. A városnak minden tisztviselője már a kormányhoz tartozik, ezeknek tehát gazságát érinteni tilos. A cenzor, a professzor, a tárnokszék, a helytartótanács, a kancellária, szóval mindaz, kit a király nevez ki valamely hivatalra – a kormányhoz tartozik. Mily tágas e mező, s mily sok igaztalanság történik e mezőn, s mindazt tilos megróni! – Ennek vége-hossza nincs. Itt nem tudom, mit szóljak.

Az erkölcsöt és moralitást sértő könyvek ne engedtesse nek kinyomatni. Hol kezdődik az erkölcsiségnek alsó határa, midőn egyik erkölcsnek tartja, mit a másik bűnnek ismer. A cenzor fogja kijelölni: itt az erkölcsnek széle, ezen túllépni az írónak nem szabad? Mily szörnyű káosz, midőn csak én magam a mostan úgynevezett erkölcsöket mind kiforgatnám erkölcsi köpönyegükből, míg mások talán az én erényeimnek egy seregét csupán önhaszonra redukálnák. Mindezekben a cenzornak önkénye határoz. A sajtótörvény alkotói nem bírái az erkölcsnek, hogy ki tudnák jelölni: ez erkölcs, ez pedig bűn? Bármint igyekezzem arról meggyőződni, hogy a sajtótörvény mégis némely esetben üdvös, nem bírok. Ahol van is sajtótörvény, foganata nincs, hanem a gyakorlati ész biztos tapintattal megy keresztül a legbonyolódottabb kérdéseken; példa erre Anglia, hol sajtótörvények vannak, természetesen semmit sem vagy igen keveset érnek, melyekre nem is ügyelve sokkal szabadabban írnak, mint a törvényekhez ragaszkodva írniok lehetne. És ez is bizonyítja, hogy sajtótörvényt hozni esztelenség. Kérem, ki hozta az angol törvényeket? Vagy a nem-írók, vagy a könyvírók, vagy mind a ketten együtt. Azt képtelenség nélkül föl nem tehetni, hogy nem-írók e tekintetben több ésszel bírjanak, mint az írók. Így történt Angliában: a nem-írók hozták a törvényt, mely csak papíron van; az írók pedig gyakorlatban más törvényt alapítottak, mely nem papíron hever, hanem az életben hat és munkál. Hogy az írók magok hozzanak magoknak akár szigorú, akár kedvező törvényeket, megint föl nem lehet tenni. Szigorút nem hoznak, mert akkor nem volna eszük; kedvezőt pedig azért nem hoznak, nem hozhatnak, mert

a kedvezést mindenre kiterjesztenék; úgy, de akkor szabadon írhatnak, és így a kedvező törvény nem törvény volna többé, hanem természeti szabadság. Hogy végre mind a két fél, író és nem-író (mint a képviseleti, de tökéletes rendszerű társaságban különben is történik) együtt hozzon mindenképp megfelelő sajtótörvényt, szinte képtelenség. Ha az egész társaság minden tagjára nézve kivétel nélkül kielégítő, már akkor nem sajtótörvény, hanem teljes sajtószabadság, mert képtelenség volna hinni, hogy embert más elégítse ki, mint tökéletes szabadsága. Ha pedig nem elégít ki minden polgárt, hanem valamely osztálynak, például a hatalmasabbaknak kedvez, a többiek békételének, s így a törvény nem jó, tehát nem is kell ilyet hozni. Tegyük azonban, hogy a hatalmasoknak nem kedvezne, hanem a másik félnek, most meg a hatalmasok volnának elégedetlenek, kik mindent elkövetnének, hogy a nekik nem kedvező törvény minél előbb megsemmisíttessék. Szóval a józan ész szerint sajtótörvény a szabadságot ki nem elégítheti, hanem csak a tökéletes szabad sajtó.

Lehetne még legvégre, hogy részrehajlás nélkül a kormány vagy éppen maga a fejedelem szabjon sajtótörvényt.

Ez vagy egészen jó törvény volna, vagy közepszerű, vagy egészen rossz; más nem gondolható. Ki fogja elhatározni, hogy egészen jó? Más nem, csak az egész népből fejlődött közértelem, de hogy ez történhessék, előbb az egész társaság elébe kell terjeszteni, hogy mi mindenki hozzá szólhasson, megítélhesse s aztán elfogadhassa. Mert azt csak senki sem fogja józanul állíthatni, hogy a fejedelem maga jobban átlássa, mi szükséges, mi üdvös az egész társaságnak, mint a társaságnak közértelem. A fejedelem maga, habár valami csudálatosképpen oly jó volna is a törvény, hogy egy betűt sem kellene változtatni, a népre önkényleg rá nem tolhatja, mert az zsarnokság volna; ugyanis mindjárt zsarnokság, mihelyt a nép nem maga szabadon hozza. Tehát a fejedelem erővel nem tolhatja a nemzetre, hanem előbb a nemzet határoz: jó-e? Kielégít-e mindenkit? – ha igen, már nem a fejedelem hozta, csak indítványozta: ezt teheti minden polgár, úgy a fejedelem is. Ha elfogadja a társaság, úgy, mint egészen kielégítőt, már nem törvény, hanem tökéletes szabad sajtó, mert mint főlebb mondám, más semmi ki nem elégíthet, csak ez. – Ha a törvény közepszerű volna, szabadságában lenne a társaságnak ezt is elfogadni, habár csak rövid időre is, míg majd jobb létesülne. De a józan ész szerint minek fogadjon el a társaság olyat, melyről már akkor meg van győződve, midőn el kellene fogadnia, hogy csak közepszerű, tehát ki nem elégítő, hanem helyébe más törvényt kell hozni majd? Hiszen ha a társaságnak egyesült esze csak közepszerűnek tartja, ugyanazon ész jót is képes alkotni. Mert ha erre nem volna képes, nem bírná meghatározni, mi a közepszerű. Ki azt ki meri mondani, hogy: ez vagy az közepszerű, annak szükségképp ismerni kell a közepszerűnek két szélit is, tudniillik a jót-rosszat. Világos tehát e tekintetből is, hogy sajtótörvénynek helye nem lehet. – Ha a törvény egészen rossz volna, csak bolond ember állíthatná, hogy azt a társaság elfogadja, s ha mégis elfogadná, a társaság volna megtévelyedve, márpedig ily társaságot, tudniillik polgári nagytársaságot képzelni sem lehet. Tehát sajtótörvénynek józan eszű polgárokból álló polgári társaságban helye nem lehet. És ha mégis lehetők tartjuk, csak ebből állhat: *A sajtó tökéletesen szabad, ezenkívül más törvény rája nézve nem létezhet!* De ha ezt szükségesnek tartanók kimondani, ezeket is el kellene fogadni: „Az ember szeme tökéletesen szabad, az ember keze tökéletesen szabad, az embernek megéhezni, megszomjazni, valami után vágyakodni sat. tökéletesen szabad.” Márpedig nem jutott még embernek eszébe ezeket törvénycikkelybe foglalni, s talán nem is vetemedik ilyenre soha.

Végszó

Íme, be van végezve tizenöt nap alatt a munka. Elmondottam a sajtóra nézve meggyőződésem tartózkodás nélkül. De még *egy* van lelkemen. Magyarok! ha nem divat mozzatja lelketeket, egy országgyűlésen csak egy-két törvényt hozzatok s e jelen gyűlésen legyen első: „*Magyar hazánkban magyar nyelvű minden polgárra nézve a sajtó örökre tökéletesen szabad.*” Másik törvény: „*Magyar hazában minden ember egyenlő jogú és egyenlően szabad.*” Midőn ezt kimondottátok, elégethetitek a Corpus Jurist⁴⁵, elégethetitek minden egyéb törvényt, s ezzel hazamehettek. Így cselekedve nagygyá lehet e haza s dicsővé a nemzet, mivé sok divatból származott törvényekkel sohasem lesz. Ha ezt megtettétek, a sajtó majd megmondja, micsoda törvényt hozzatok a jövő gyűlésen, s több lesz-e egy-kettőnél szükséges? Így nem emelkedik hazánk hirtelen valami divatvirágzásra, igaz, de ne is kívánjatok virágzást, mielőtt még a fának magva el sincs ültetve. Ne majmozzátok a külföldet, hanem fejlődjék e nemzet magából; ha későbben is, de így cselekedve nagygyá leszen e haza, milyent még nem ismerünk. Alapot kell előbb vetni. Pedig más tartós alap a szabadságon kívül nem létezhet. Ha arra építetek, az épület fennállhat a világ végeig, vagy legalább addig, míg emberek lesznek, mert embernek szabadnak kell maradnia, míg emberi természetével bír. Ha e nemzetépület előbb ledől, mint ameddig fennállhatását remélni jogosítva valánk, oka az lesz, hogy alapja – a szabadság – megsemmisült; más oka, hogy idő előtt divati csecsebecsék után kapkodott, milyenek mindazon számtalan javaslat, indítvány, melyek lapjainkat töltik. – Nehogy valaki tévedésnek higgye, midőn csak magyar ajkúakra állítom a szabad sajtót, megelőzőleg mondom, az nem tévedés, készakarva tevém. Nálunk kettős cél van még most, idővel a nyelv megszűnik cél lenni, s csupán eszköz marad. Az idegen ajkúak iránt az nem jogtalanság; ők nem vesztenek abból, *amivel most bírnak*. Ha a nemzet nem rendelkezhetnék úgy, miként célszerűnek látja, nem volna szabad, márpedig nincs célszerűbb rá nézve, mint az, hogy csak magyar ajkú társaság legyen; a többi ha szabadságot és jogot nyerni akar, megtanulja a társaság nyelvét. – Ha mindaz, miket elmondottam, hamis tanítás, a szabad sajtó megcáfolandja.

Élj boldogul, kedves magyar olvasó! remélem, még találkozunk, hacsak piperétlen írásmódom miatt meg nem vetsz; mit igen sajnálnék; pedig a mai divatvilágban, hol csak a cifraság tetszik, könnyen megtörténhetik.

⁴⁵ *Corpus iuris* – törvénytár; itt: a feudális magyar jogrend. (lat.)

Jegyzetek

Táncsics Mihály e műve 1844-ben jelent meg először Lipcsében, de a hatóságok megtévesztésére a címlapon ez volt olvasható: *Sajtószabadságról nézetei. Egy rabnak. 1844. Párisban. Amyotnál.* A második – a szerző tudta nélküli – editio, amely Hamburgban jelent meg London, Paternoster Row megjelöléssel, 1846-ban látott napvilágot. (A belső borítón 1845 olvasható.) E kiadás alapján készült *Supka Géza* előszavával a Táncsics-mű legutóbbi, hasonló kiadása 1947-ben, Budapesten.

Tekintettel arra, hogy Táncsics a nyomdai munkálatoknál nem volt jelen, s feltehetően a magyar nyelvet nem ismerő német nyomdászok készítették a könyvet 1844-ben, illetve 1846-ban, a mű helyesírása rendkívül következetlen, olykor teljesen ötletszerű. A szöveget úgy igyekeztem a mai helyesírási követelményeknek megfelelően olvashatóvá tenni, hogy az eredeti hangalakon nem változtattam, és az írásképből is, ahol lehetséges volt, igyekeztem megőrizni a régies, stílusértékű formát.

Táncsics Mihály kalandos életútját elsősorban önéletírásából ismerjük (*Életpályám*. Bp. 1978. A szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette *Czibor János*, 1949-ben); főként e mű alapján festett terjedelmes portrét Táncsicsról *Bölöni György*. (Hallja kend Táncsics. Bp. 1946.) Táncsics Mihály tudományos igényességű pályaképe meggrajzolása még várat magára. (*Ördögh Szilveszter*: Táncsics ürügyén Táncsicsról. Új írás. 1976. január.)

*

Alighogy megjelent Táncsics Mihály műve 1844-ben, egy hasonlóképpen Lipcsében kinyomtatott, a szerző nevét fel nem tüntető kiadványban – *Camera obscura*. Lipcse, 1844. 56. – az alábbi megjegyzés olvasható: „Nemrégiben egy bohó magyar rab nyomatta ki Amyotnál Párizsban nézeteit a sajtószabadságról. A röpirat nagy zajt ütött – kivált azon részekben, hol nem szeretik a *szabadot*.”